

COVID-19 PANDEMİSİNDE ENGELLİLERİN İNSAN HAKLARI

COVID-19 PANDEMİSİNDE ENGELLİLERİN İNSAN HAKLARI

ALTI NOKTA KÖRLERE HİZMET VAKFI

ANKARA 2020

ALTI NOKTA KÖRLERE HİZMET VAKFI

Adres: Erzurum Mah. Dumlupınar Cad. Geçim Sokak No:21 Kurtuluş / ANKARA

Tel: 0312 363 77 45

Fax: 0312 362 20 91

e-posta: altinokta.vakif@hotmail.com

Web sitesi: <http://www.altinoktavakif.org.tr/>

Raporu Hazırlayan

Coşkun GÖK

Turhan İÇLİ

Tasarım ve Redaksiyon

Türesin LALE

Basım Yeri

Ankara 2020

“Bu rapor, **ETKİNİZ AB Programı** kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca **Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı** sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.”

“Taraflar Devletler silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır”.

(BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 11. Maddesi)

İÇİNDEKİLER

1. Yönetici Özeti.....	6
2. Çalışma Hakkında.....	10
2.1. Arka Plan.....	10
2.2. Çalışmanın Amacı.....	12
2.3. Çalışmanın Yöntemi	12
2.4. Etik Çerçeve	15
2.5. Çalışmanın Barındırdığı Riskler	16
3. COVID-19 Pandemisi: Afet, Kriz ve Salgınlarda Engellilerin İnsan Hakları	16
3.1. Sağlık Hakkı	19
3.2. Yoksulluktan Korunma ve İstihdam Hakkı	25
3.3. Eğitim Hakkı	31
3.4. Gündelik İhtiyaçlar ve Öz bakım İhtiyaçlarının Karşılanması Hakkı	37
4. SONUÇ	39

1. YÖNETİCİ ÖZETİ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart tarihinde pandemi ilan edilen Coronavirüsü (Covid-19) salgınının yayılmasını durdurmak için devletler olağan hayat akışını sınırlayan kısıtlamalar uygulamıştır.

Bu kısıtlamalar toplumun bütününe hayat akışını ve yaşamını sekteye uğratan düzenlemeler olmuştur. Toplumun geneli için sınırlayıcı ve kısıtlayıcı olan bu önlemler olağan zamanlarda da hak ihlallerine ve ayrımcı uygulamalara maruz kalan dezavantajlı kesimler için daha ağır sonuçlar doğurmuştur.

BM kalkınma Programı'nın (UNDP) "Pandemi dalga dalga yayılıyor; baş etme gücü en düşük olan insanları ezebilecek güçtedir"¹ ifadesi, engelliler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, evsizler, yoksullar, işsizler ve güvencesiz çalışanlar, temel ihtiyaç maddelerinden yoksun olanlar ve göçmen/mülteciler gibi kesimlerin durumunu anlatan önemli bir değerlendirmedir.

Pandemi, engelliler için yaşam hakkı da dahil temel insan haklarından mahrum kalma durumu yaratmaktadır. Bu olağanüstü duruma karşı toplumun geneli için alınan tedbirler engellilerin hak mahrumiyetlerini telafi etmekte yetersiz kalmakta hatta yeni hak ihlallerine ve ayrımcı uygulamalara alan açmaktadır.

Pandemi koşullarında engellilere yönelik uygulamalar engellilerin hak mahrumiyetlerini gidermenin ötesinde olağan zamanlardaki hak ihlali ve ayrımcı uygulamalara yenilerini eklemiş, ayrımcılığın da düzeyini artırmıştır. Covid-19 pandemisi, toplumun tümüne yönelik tehditler içeriyor olsa da çevresel ve kurumsal etkenler, kamu politikaları, hizmetlere erişememe, yoksulluk, işsizlik, engelliliğe bağlı kronik rahatsızlıklar ve cinsiyete bağlı faktörler engellilerin salgından daha fazla etkilenmelerine ve salgının psikolojik baskısını daha fazla hissetmelerine neden olmaktadır.

COVID-19 Engellilik Hakları İzleme (DRM) Koordinasyon Grubu, engellilere yönelik hak ihlallerine dair verilerin yeni gelmeye başladığı dönemde, "**Kurumlarda Yaşayan Engelli Kişilerin İnsan Haklarının İhlaline Karşı Acil Müdahale Çağrısı Yapıyor**"² başlıklı açıklamasında, "COVID-19'un yayılmasını kontrol etmek için uygulanan acil durum önlemlerinin, engellilerin haklarına yönelik önceden var olan ihlalleri hızlandırdığını göstermektedir." tespit ve uyarısını yapmaktadır.

"**COVID-19 Pandemisinde Engellilerin İnsan Hakları**" çalışması, pandemi sürecinde engellilerin karşı karşıya kaldıkları hak ihlallerini tespit etmek ve bu ihlallerin giderilmesi için hükümet ve diğer devlet organlarının sorumluluklarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Çalışma, 1 Ağustos-1 Ekim tarihleri arasında farklı engel gruplarından 25 STÖ temsilcisi, 10 uzman ve Uluslararası Engelliler İttifakı'ndan (IDA) 1 temsilci ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin uluslararası insan hakları sözleşmeleri, uluslararası insan hakları mekanizmalarının ve kuruluşlarının pandemi sürecine özgü açıklama, öneri ve uyarıları esas alınarak değerlendirilmesiyle hazırlanmıştır.

Engellilerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları zorlukların ve mahrumiyetlerin kişisel sorunlardan ziyade hak ihlali ve ayrımcı uygulamalar olduğu ve hak ihlallerinin giderilmesi için de devletin bütün organlarıyla sorumlu olduğu anlayışı çalışmanın felsefesini oluşturmaktadır.

1...<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/coronavirus.html>

2...<https://covid-drm.org/en/statements/emergency-response>

Devletlerin bu sorumluluğu, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve insan hakları mekanizmalarının açıklamalarında açıkça belirtilmektedir.

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 11 maddesinde ³ “silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirler devletler tarafından alınır” denilerek hak ihlallerine karşı önlemlerin devletin sorumluluğunda olduğu belirtilir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti de söz konusu sözleşmeyi onaylayarak bu sorumluluğu kabul etmiştir.

Çalışma, engellilerin Covid-19 pandemisinde karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlallerini sağlık, eğitim, ekonomi-istihdam, günlük ihtiyaçlarını karşılama ve bu konularda haklara erişilebilirlik konuları üzerinden incelemiştir.

Engelliler salgınla ilgili bilgilendirmelere toplumun diğer kesimleriyle eşit şekilde erişememektedir. Bu durum engellilerin salgın konusunda bilgi sahibi olup tedbir almalarını engellemektedir.

Pandemi sürecinde acil olmayan sağlık hizmetlerinin sunumunun durdurulması ve birçok engellinin hastane ortamında alması gereken tedavi hizmetlerine erişememesi kronik rahatsızlığı olan veya yaşlı engelliler, ilaç, enzim, kan takviyesi, fizik tedavi gibi hastane ortamında alınması gereken tedavilerde aksamalara hatta hayati tehlikelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hastane mekanlarının konumları ve mimari yapılarının engellilere uygun olmamasıyla birlikte hastanelere ulaşımı sağlayan toplu taşıma araçlarının erişilebilir olmaması pandemi sürecinde engellilerin sağlık hizmetlerine erişimini daha imkansız hale getirmiştir.

Hastanelerde işaret dili bilen personelin istihdam edilmemesi ve sağlık çalışanlarının şeffaf maske ⁴ kullanmaması işitme-konuşma engellilerin sağlık hizmetlerinden faydalanamaması sonucunu doğurmuştur.

Bu ayrımcı uygulamalar engellilerin sağlık hizmetlerine erişememesi, salgın karşısında savunmasız ve kırılğan olması ve yaşam haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

Pandemi engellileri sağlık yönünden tehdit ederken, işsizlik, yoksulluk, gelir kaybına uğramak, temel tüketim ürünlerindeki pahalılık, sağlıklı barınma hakkından mahrum olmak gibi sosyo-ekonomik etkenler pandeminin yarattığı tehdidin etkisini daha da artırmaktadır.

Ekonomi ve sosyal haklar konusundaki yoksunluk durumu engellilerin gündelik ihtiyaçlarını ve öz bakım ihtiyaçlarını karşılama safhasında da etkisini göstermekte, engellilerin bu haklardan mahrum kalmasına neden olmaktadır.

Engelliler olağan zamanlarda olduğu gibi pandemi döneminde de işten çıkarılma veya ücretsiz izne ayrılma konusunda ilk sırada yer almışlardır.

2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı %22,1'dir.⁵ Pandemi koşullarında bu oranın daha da aşağı çekildiği düşünülürse, engelli çalışanların büyük çoğunluğunun kayıt dışı ve gündelik işlerde çalıştığı ve engellilerin yoksullukla karşı karşıya kaldığı değerlendirilmektedir.

3...<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinailiskinSozlesme.pdf>

4...**Şeffaf Maske**; işitme-konuşma engellilerin dudak okuyarak iletişim kurmalarına olanak sağlamaktadır.

Diğer durumda işitme-konuşma engelliler karşılarındakinin dudaklarını okuyamadığı için iletişim kuramamaktadırlar.

5...<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>

Kayıt dışı veya kısa süreli çalışmaların yaygın olması ve engellilerin istihdam pratikleri ile kıyaslandığında işsizlik sigortasından yararlanma şartlarının ağır olması, engellilerin işten çıkarılma durumlarında işsizlik ödeneğinden veya ücretsiz izne çıkarıldıklarında da Kısa Çalışma Ödeneğinden (KÇÖ) yararlanma imkanlarını ortadan kaldırmaktadır.

UNİCEF, “**COVID-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri**”⁶ başlıklı politika rehberinde; “*Covid-19 salgının zararlı etkileri eşit bir şekilde dağılmış değil*” değerlendirmesini yaparak ekonomik olanaksızlıkların kişileri pandemiye karşı daha savunmasız hale getirdiğini belirtmektedir.

ABD’de yapılan bir çalışma⁷ UNİCEF’in değerlendirmesini doğrulamaktadır. Araştırma, COVID-19 testinin pozitif çıkma olasılığının en düşük gelir grubundaki insanlarda yüzde 62, en yüksek gelir grubundaki insanlarda ise yüzde 35 olduğunu tespit etmiştir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme³ (CRPD) **Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığı ve yoksulluğun engelliler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını** belirtmektedir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi⁸ ise toplumun savunmasız ve yoksul kesimlerine “**..mümkün olan en geniş ölçüde koruma ve yardım sağlar**” ilkesini düzenlemiş ve sözleşmeye taraf devlet olarak Türkiye de bunu kabul etmiştir.

İnsan haklarına ilişkin sözleşme ve düzenlemelerin uyarı ve önerileri, engellilerin işsizlik, sosyal güvenceden yoksunluk, gelir kaybı ve yoksulluk gibi olumsuzlukların da etkisiyle virüse karşı daha savunmasız ve kırılgan olduklarını teyit etmektedir.

Bu durum, engellileri salgına karşı savunmasız bırakan ve hak ihlalleri doğuran şartlara ve olanaksızlıklara karşı devletin engellileri desteklemek sorumluluğunu artırmaktadır.

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim sistemi görme ve işitme engelliler için erişilebilir olmaktan uzakken, bu süreç **özel gereksinimli, zihinsel engelli ve öğrenme güçlüğü olan çocuklar için eğitimin tatil edildiği anlamına gelmektedir.**

Evde eğitim hizmetlerinin durdurulmuş olması, normal dönemlerde okula gidemeyen ve evde eğitim alan engelli çocukların eğitim hakkından mahrum kalmalarına neden olmuştur.

Bu engel gruplarının yüz yüze eğitim olanağından mahrum kalması kişisel gelişimlerini telafisi imkânsız şekilde olumsuz etkilemektedir.

Öğrenme güçlüğü çekenler, özel eğitim gereksinimi olanlar ve zihinsel engel grubundaki engelliler için uzaktan eğitim uygulaması ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

İlk-orta-lise düzeyinde Millî Eğitim Bakanlığı'nın **Eğitim Bilişim Ağı (EBA)** sistemi ve üniversitelerin uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılan eğitimler ve üretilen materyaller görme ve işitme engelliler için erişilebilir olmayan format ve içeriklerde sunulmaktadır.

Olağan zamanlarda engelli öğrencilerle diğer öğrenciler arasında bulunan fark/açı pandemi dönemi uygulamalarıyla uçuruma dönüşmüş durumdadır.

Erişilebilirlik konusu engelliler için pandemi döneminde de ayrımcı uygulamaların en önemli kaynağı olmaya devam etmiştir.

6...<https://www.unicef.org/turkey/media/9881/file/COVID-19%20D%C3%B6neminin%20C3%87ocuklar%20C3%9Czerindeki%20Etkilerine%20C4%B0li%C5%9Fkin%20Politika%20Notu.pdf>

7...<https://www.nber.org/papers/w27019>

8...http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin, kamusal mekanların, kaldırımlar-yollar-alt üst geçitlerin ve toplu taşıma araçlarının erişilebilir olmaması, engellilerin pandemi döneminde de hizmetlere erişim, bağımsız hareket etme ve ihtiyaçlarını karşılama konularında zorluklar yaşamalarına neden olmakta ve var olan durum engellilere yönelik ayrımcı bir uygulamaya dönüşmektedir.

Bağımsız hareket edemeyen engelliler başkalarından destek almak zorunda kalmış ve bu da virüs bulaşma ihtimalini artırarak engellilerin sağlığını ve yaşam hakkını tehlikeye atmıştır.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da mekanların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilirliğinin sağlanması için belirlenen ve sürekli ertelenerek uzatılan "uyum süresi" TBMM'de yapılan düzenlemeyle pandemi koşullarında 1 yıl daha uzatılmıştır.

Hükümet "**erişilebilirlik yılı**" ilan ettiği 2020 yılında ve pandemi koşullarında, mekanların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilirliği için gerekli süreyi 1 yıl daha uzatmıştır.

Bu süre uzatımının dışında "2020 erişilebilirlik yılında "erişilebilirlikle ilgili yapılan tek çalışma "erişilebilirlik izleme ve değerlendirme formlarının" yenilenmesi olmuştur.

Pandemi koşullarında engellilerin maruz kaldıkları ayrımcı ve hak mahrumiyeti doğuran nedenlerin ortadan kaldırılması için hükümet ve diğer devlet organlarının karşılaması gereken sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu sorumluluklar özet olarak şunlardır;

- *** Engelliler için yüz yüze eğitimin şartlarını oluşturmak için planlamalar yapılmalıdır.
- *** Uzaktan eğitim uygulamasının bütün engelli grupları için erişilebilirliği sağlanmalıdır.
- *** Özel eğitim gereksinimi olan engellilere yüz yüze eğitim verilmesinin olanakları yaratılmalıdır.
- *** Bilgisayar ve internete erişim olanağı olmayan engelli çocukların bu ihtiyacı devlet tarafından karşılanmalıdır.
- *** Sağlık Bakanlığı'nın salgın konusundaki anlık bilgilendirmelerinin bütün engelliler için erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- *** Salgına karşı alınan tedbirlere engellilerin erişebilmesi için; işaret dili çevirili video, sesli betimleme, büyük punto yazım gibi erişilebilirliği sağlayacak yöntemler kullanılmalıdır.
- *** Hastanelerin ve sağlık hizmetlerinin bütün engelliler için erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- *** Hastanelerde işaret dili bilen personel istihdam edilmeli, sağlıkçıların şeffaf maske kullanması sağlanmalıdır.
- *** Engellilerin sağlık hizmeti alabileceği "**temiz hastane**" uygulaması hayata geçirilmelidir.
- *** Virüsün tespiti ve tedavisinde engelliliğe bağlı ayrımcı uygulamalara izin verilmemelidir.
- *** Pandemi dönemi için virüs bulaşan, hayatını kaybeden, işten çıkarılan, eğitime erişemeyen vb konularda engelliliğe dayalı veri analizi yapılmalı ve sonuçlar toplumla paylaşılmalıdır.
- *** Şeffaf maske kullanılması konusunda farkındalık artırıcı çalışmalar yapılmalı ve devlet şeffaf maske üretim ve dağıtımını üstlenmelidir.
- *** Engellilerin işten çıkarılması veya ücretsiz izne ayrılması yasaklanmalıdır.
- *** İşsizlik sigortasından yararlanma şartları engelliler için yeniden düzenlenmelidir.
- *** Yoksul, işsiz ve sosyal güvenceden yoksun ailelere nakdi ve aynı destekler sağlanmalıdır.
- *** Engelli aylıkları artırılmalıdır.
- *** Engelli aylıklarının belirlenmesinde hane geliri kriteri kaldırılmalıdır.
- *** Engellilerin karşılamakta zorlandıkları temizlik, alışveriş vb. gereksinimleri için etkin ve planlı kamusal destekler sağlanmalıdır.
- *** Yaşlı, yatalak veya kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde engelli olanlara yardımcı destek hizmetleri sağlanmalıdır.

2 - ÇALIŞMA HAKKINDA

2.1. Arka Plan

Engelliler de dahil olmak üzere toplumsal yaşamda dezavantajlı durumda olan kesimler pandemi, salgın, afet ve kriz durumlarına karşı daha savunmasız ve kırılgan olmaktadır.

Engelli bireyler olağan zamanlarda toplumsal hayata dahil olma konusunda bir çok ayrımcılıkla karşı karşıya kalmakla beraber pandemi gibi olağanüstü zamanlarda bu ayrımcılık ve hak ihlallerinin boyutu daha da artmakta, engellilerle diğer kişiler arasındaki uçurumu büyütülmektedir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme “acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki” önlemlerin devletler tarafından alınması gerektiğini belirtmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ise 4 Mayıs 2020 tarihli “Kamusal Alanlar ve Covid-19 Rehberi”nde⁹ ise bu risk durumuna karşı “Devletler katılım ve geribildirim alanları oluşturmalı ve kadınlar, yaşlılar, engelli bireyler de dâhil olmak üzere en fazla risk altında bulunan ve dışlanması en muhtemel olan bireylere ulaşarak bu insanların politikaların belirlenmesine dâhil olduğundan ve eşit şartlarda katkıda bulunabildiğinden emin olmalıdır” uyarısını yapmaktadır.

Söz konusu önlemler engellileri acil durumlar karşısında savunacak en önemli araçlardır.

Sözleşmeye taraf devlet olarak Türkiye'yi de bağlayan bu kesin hükme rağmen **Ulusal Afet Müdahale Planı**'nda¹⁰ engellilere ve diğer dezavantajlı kesimlere özgülenmiş acil durum planları oluşturulmamıştır.

Engelliler, pandemi döneminin olağanüstü şartlarına ek olarak kadınlık, çocukluk, yaşlılık, kronik rahatsızlık, LGBTİ+, mülteci/göçmenlik gibi kesişimli öznel durumlar, kamusal politikaların dışlayıcı tutumları ve hizmetlerin erişilebilir olmamasından kaynaklı çoklu ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.

İnsan hakları ihlaline neden olan bu çoklu ayrımcı durum **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı**'nın (UNDP) “pandemi dalga dalga yayılıyor; baş etme gücü en düşük olan insanları ezebilecek güçtedir¹¹” uyarısını yapmasına neden olmaktadır.

2019 yılı sonunda Çin'de ortaya çıkan ve kısa sürede dünya geneline yayılan ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak kabul ettiği Covid-19 salgını toplumun tümünü hazırlıksız yakalamış, olağan hayat pratiklerini değiştirmiş ve sınırlandırmıştır.

Devletlerin salgını durdurmaya yönelik kısıtlayıcı tedbirleri toplumun birçok kesiminin hak kayıplarına uğramasına neden olmuştur.

Engelli bireyler ise bu süreçten toplumun diğer kesimlerine göre daha fazla olumsuz etkilenmiş, uğradıkları hak ihlallerinin düzeyi artmıştır.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin de belirttiği gibi¹¹ “Engelli birçok birey kendilerini virüse maruz kalmaya daha açık bırakan ve enfekte olmaları durumunda daha ağır semptomlar yaşamalarına ve daha yüksek ölüm oranlarına sebebiyet veren önceden var olan sağlık sorunlarına sahiptir.

9...<https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/06/Kamusal-Alan-ve-Covid-19.pdf>

10...https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2419/files/Afet_Mud_PI_ResmiG_20122013.pdf

11...<https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/07/COVID-19-engelli-haklari.pdf>

COVID-19 krizi sırasında günlük hayatta desteğe ihtiyacı olan engelli bireyler kendilerini sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle tecrit edilmiş bulmuşlardır. Engelli bireyler aynı zamanda geçim ve gelir desteklerine, çevrimiçi eğitim türlerine ve şiddete karşı korumaya erişimde ayrımcılık ve diğer engellerle karşılaşmaya da devam etmektedir. Mahkûmlar ve evsiz veya yetersiz barınma imkânları olan belirli engelli birey grupları ise daha yüksek risklerle karşı karşıyadır.”

Engelliler bu süreçte; işsizlik, yoksulluk, kamusal hizmetlere erişememe, temel tüketim ürünlerindeki pahalılık, şiddet, hareket kısıtlılığı, sağlık hizmetlerine ve salgınla ilgili bilgiye erişememek, eğitim hizmetlerine erişememek, psikolojik zorluklar, gündelik ihtiyaçlarını gidermekte kısıtlıklar yaşamak, mekanların ve toplu taşıma araçlarının erişilebilir olmamasından dolayı evlerde tecrit olmak veya dışarı çıktıklarında ise virüs bulaşma ihtimaline rağmen başkalarından destek almak zorunda kalmak gibi sorunlar ve hak ihlalleriyle karşılaşmıştır.

Birçok engelli gündelik ihtiyaçlarını karşılarken ev içinden veya ev dışından başkalarının desteğine ihtiyaç duymaktadır. Pandemi döneminde bu ihtiyacın karşılanması ya imkansızlaşmakta ya da engelliler için virüsün bulaşma ihtimaline risk oluşturmaktadır.

Engellilerin pandemi sürecinde toplumun diğer kesimlerine göre daha fazla hak ihlallerine uğraması hükümetlere pandemiye yönelik uygulamalarda ayrımcılık yapmama ve engellilere özgülenmiş hizmetler planlama görevi vermektedir.

BM Engelli Hakları Özel Raportörü C. Devandas Aguilar “COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Engelli Nüfusa Dönük Alınması Gereken Tedbirler”¹² başlıklı açıklamasında “Sosyal mesafelenme ve kendi kendini izole etme gibi sınırlayıcı önlemler, yemek, giyinmek ve öz bakım için başka insanların desteğine ihtiyaç duyan kişiler için imkânsız olabilir. Engellilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından bu destekler çok önemli ve devletlerin kriz boyunca bu desteklerin sürekliliğinin sağlanması için ekstra sosyal koruma tedbirler alması” gerektiğini belirterek hükümetlerin sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

BM, Engellileri İçeren Bir Covid-19 Yanıtı Politika Özeti¹³ belgesinde; engelli bireylerin olumsuzluklarla karşılaşmaması için insan hakları temelli bir yaklaşım takınmak gerektiği belirtilerek, “*Pandemiye karşı alınacak önlemlerde engelli kişileri planlama ve uygulama araçları olarak tüm çalışmaların merkezine yerleştirilmesi çağrısında bulunmaktadır. Yapılan tüm müdahalelerde kaynaştırma ve hedeflenen önlemlerin bir arada yer alması gereklidir.*

Engelli bireyler temel hizmetler, sağlığın korunması, tedavi olma, barınma, gelir sağlama gibi herkesin ihtiyaç duyduğu şeylere ihtiyaç duyar. Onları sosyal hayata katılımlarını sağlamanın yolu engelliliğe tüm plan ve çalışmalarda yer vermektir” değerlendirmesini yapmaktadır.

Engellilerin ayrımcılığa uğramaması ve haklarının ihlal edilmemesi için Birleşmiş Milletler, pandemiye karşı plan ve uygulamalarda hükümetlerin ve devlet organlarının aşağıda belirtilen 6 temel ilkeye uygun hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

12... https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2020/05/Covid-19_engelli_nufusa_donuk_tedbirler_v2.pdf

13... <https://kasder.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/BM-ENGELL%C4%B0L%C4%B0K-VE-COVID-19-06.05.2020.pdf>

1. Pandemiye karşı alınacak tedbirlerde engelliliğe dayalı dışta bırakmaya izin verilmemeli ve **Ayrımcılık Yasağı ilkesine** bağlı kalınmalıdır.
2. Engellilik durumuyla beraber kadın ve kız çocuğu, çocuk, yaşlı, mülteci/göçmen, LGBTİ+, hapiste olma, farklı etnik kimlikten olma durumlarının **Kesişimsel** ayrımcılığa yol açabileceği politikalar oluşturulurken göz önünde bulundurulmalıdır.
3. Salgınla ilgili bilgi de dahil olmak üzere sağlık hizmetleri, eğitim, kamusal hizmetler, mekanlar, toplu taşıma araçları ve sosyal çevrenin engelliler için sınırlayıcı ve kısıtlayıcı olmasının önüne geçilmeli ve bütün hizmetlerin **Erişilebilir** olması sağlanmalıdır.
4. Engelliler ve temsilcisi kuruluşların, pandemiye karşı alınacak önlemlerin planlama ve uygulama aşamalarına **Katılımı** sağlanmalıdır. Kendileri hakkında verilecek kararlarda söz sahibi olmalıdırlar.
5. Kamu otoritesi pandemiye karşı geliştirdiği tedbirler ve sonuçları hakkında engellilere ve tüm topluma **Hesap Verilebilmelidir**.
6. Engellilik, cinsiyet, yaşlılık, çocuk vb durumlara göre **Verisel Çözümleme** yapılmalı ve ayrıştırılmış veriler toplumla paylaşılmalıdır.

Çalışma, pandemi sürecinde engellilerin karşı karşıya kaldığı hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamalara karşı uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve uluslararası insan hakları mekanizmalarının değerlendirmelerini esas alan bir arka plana sahiptir.

2.2. Çalışmanın Amacı

Çalışma, Covid-19 pandemisinde engellilerin maruz kaldıkları hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamaları uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve insan hakları mekanizmalarının pandemi süreciyle ilgili yaptığı öneri, uyarı ve kararları çerçevesinde irdelemek ve hak ihalleriyle ilgili hükümet ve diğer devlet organlarının sorumluluklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma faaliyetleri olarak öncelikle, masa başı araştırması yürütülerek engelli haklarının uluslararası insan hakları hukuku bağlamındaki dayanakları ile uluslararası insan hakları kuruluşlarının COVID-19 salgını ve engellilerle ilgili yayımladığı açıklama, tavsiye ve rehberler incelenmiştir.

Çalışma kapsamında engelli hakları alanında çalışan uzmanlar, STÖ temsilcileri ve Uluslararası Engelliler İttifakı (IDA) ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Odak grup görüşmelerinden elde edilen veriler BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ve diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve uluslararası insan hakları mekanizmalarının, kuruluşlarının (BM, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, UNİCEF, IDA, ILO vb.) açıklama ve önerileriyle değerlendirilerek analiz edilmiştir.

Engellilerin karşı karşıya kaldıkları hak ihlalleri konusunda, uluslararası belgeler ışığında hükümetin ve diğer devlet organlarının sorumlulukları belirlenmiş ve bu sorumluluklar doğrultusunda öneriler hazırlanmıştır.

Çalışma kapsamında izlenen yöntemler şu şekilde gerçekleşmiştir;

2.3.1. Hazırlık Aşaması

Engellilerin maruz kaldıkları hak ihlallerinin, ayrımcı uygulamaların ve zorlukların belirlenmesi için odak grup görüşmesi yapılacak 5 farklı engel grubundan (görme engelli, işitme-konuşma engelli, zihinsel engelli, ortopedik engelli, nadir hastalıklar grubu) 25 STÖ belirlenmiştir.

Engelli hakları alanında çalışan 5 kadın 5 erkek uzmanla odak grup görüşmesi yapmak için isimler belirlenmiştir. Uluslararası Engelliler İttifakı (IDA) ile online görüşmenin planlaması yapılmıştır.

2.3.2. Uygulama Aşaması

Çalışmanın uygulama aşamasında;

5 farklı engel grubundan toplam 25 STÖ ile engel gruplarına ayrılarak online odak grup görüşmeleri yapılmıştır.

Çalışma kapsamında odak grup toplantısı yapılan STÖ'ler şunlardır;

İşitme-Konuşma Engelli Grubu STÖ'leri

- 1- Anadolu Sessiz Umutlar Derneği (Ankara)
- 2- İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (İstanbul)
- 3- Ankara Sağır ve İşaret Dili Derneği (Ankara)
- 4- Van İşitme Engelliler Spor Kulübü Derneği (Van)
- 5- Samsun Engelliler federasyonu (Samsun)

Görme Engelli Grubu STÖ'leri

1. Eğitimde Görme Engelliler Derneği-EGED
2. Antalya Beyaz Baston Derneği
3. Altı Nokta körler Derneği Çanakkale Şubesi
4. Uygur Görme Engelliler Derneği
5. Türkiye Körler Federasyonu

Bedensel/Ortopedik Engelli Grubu STÖ'leri

1. Kars Dolunay Eğitim Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
2. Saruhanlı Engelliler Derneği
3. Türkiye Sakatlar Derneği Antalya Şubesi
4. Ortopedik Engelliler Dayanışma Derneği

Nadir Hastalıklar Grubu STÖ'leri

1. Spina Bifida Derneği Ankara Şubesi
2. Türkiye Kas Hastalıkları Derneği İzmir Şubesi
3. SMA Hastalığıyla Mücadele Derneği (Eskişehir)
4. Kistik Fibrozis Derneği (İstanbul)
5. Mukopolisakkaridoz (MPS) ve Benzeri Lizozomal Depo Hastalıkları Derneği (MPS LH) (İstanbul)
6. Talasemi ve Lösemi Derneği (Kayseri)

Engelli hakları alanında çalışan 5 kadın ve 5 erkek uzmanla 2'şer kişi şeklinde odak grup görüşmesi yapılmıştır. STÖ'lerle yapılan görüşmelerden ortaya çıkan veriler ve uzmanların hazırlık yapması için hazırlanan sorular uzman odak grup görüşmesi öncesinde uzmanlarla paylaşılmış ve uzmanların hazırlık yapmaları sağlanmıştır.

Uluslararası Engelliler İttifakı (IDA) ile online yapılan görüşmeye çalışma adına 2 uzman ve İngilizce-Türkçe çeviri yapacak 1 görevli katılmıştır.

Görüşmeye IDA'yı temsilen Cenevre'den IDA İnsan Hakları Görevlisi **Eleonara Guzzi** katılmıştır.

STÖ'lerle yapılan odak grup toplantılarında, engellilerin pandemi sürecinde karşı karşıya kaldıkları zorluklar ve hak ihlali neden olan uygulamalara dair bilgiler derlenmiştir. Toplantılar aynı zamanda yerelden bilgilerin toplandığı bir işlevsellik görmüştür.

Uzmanlarla yapılan odak grup görüşmelerinde engellilerin pandemi sürecinde karşılaştıkları uygulamaların ve zorlukların insan hakları ihlali yönünden değerlendirmesi yapılmış ve söz konusu ihlalleri engellemek için yapılması gerekenler, devletin sorumlulukları konuları görüşülmüştür.

IDA temsilcisi **Eleonara Guzzi**'den pandemi sürecinde engelli hakları konusunda farklı ülkelerdeki durum ve iyi uygulama örnekleri hakkında bilgi alınmıştır.

2.3.3. Raporlama Aşaması

Covid-19 pandemisi sürecinde engellilerin maruz kaldıkları zorluklar, hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamaların tasnif ve değerlendirmesi, politika önerileri farklı hak alanlarına göre bölümlere ayrılarak rapor oluşturulmuştur.

Raporun oluşturulmasında hak alanları sağlık, ekonomi/yoksulluk-istihdam, eğitim, gündelik ihtiyaçlar ve öz bakım ihtiyacının karşılanması şeklinde bölümlere ayrılmıştır.

Söz konusu hak alanları, pandemi sürecinde engellilerin sağlıklarını koruma ve insanca yaşam olanağına sahip olmaları için gerekli asgari gereklilikler olarak değerlendirilmiş ve ayrıca odak görüşmelerinde öne çıkmış konular üzerinden belirlenmiştir.

İlgili hak alanlarının raporlanmasında sıralı olarak 4 aşama izlenmiştir;

- 1- STÖ'ler ve uzmanlarla yapılan görüşmelerde tespit edilen hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamaların belirlenmesi,
2. Belirlenen hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamaların uluslararası sözleşmelerle değerlendirilmesi,
3. Uluslararası insan hakları mekanizmalarının ilgili hak ihlalleriyle ilgili açıklama, öneri ve kararları,
4. Hükümet ve diğer devlet organlarının sorumlulukları, alması gereken tedbirler ve önerileri listelenmesi.

2.4. Etik Çerçeve

Çalışma, **BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin** (CRPD) genel ruhunu oluşturan engellilerin üstün yararı, engellilerin insan haklarının korunması ve engellilere yönelik ayrımcılık yasağı ilkeleri doğrultusunda ve bu ilkeler gözetilerek hazırlanmıştır.

Çalışmanın etik çerçevesi oluşturulurken BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin "İstatistikler ve veri toplama" başlıklı 31. maddesinde belirtilen "**İstatistiklerin toplanması ve kullanımında insan hakları, temel özgürlükler ve etik ilkelerin korunması konularındaki uluslararası düzeyde kabul edilen normlara uygunluk aranmalıdır.**" hükmü doğrultusunda hareket edilmiştir.

Çalışmanın bütün aşamalarında;

* Kişiye Saygı (Özerklik)

* Yararlılık

* Zarar Vermeme

* Adalet

* Bütünlük ve Dürüstlük

İlkelerine bağlı kalınarak hareket edilmiştir.

2.5. Çalışmanın Barındırdığı Riskler

Engelli hakları alanında yaşanan sorun, ayrımcı uygulama ve hak ihlalleri STÖ temsilcileri ve uzmanların aktarımlarından ve basına yansıyan haberler izlenerek tespit edilmiştir.

Katılımcıların aktarımlarının kişisel tecrübelerden oluşma ihtimali olmakla beraber, farklı engel gruplarında yaşanan hak ihlallerinin birçoğunun kesişimsel olması kişilerin aktarımlarının tekil deneyimler olmadığını teyit etmektedir.

Bu gerçeklik raporda irdelenen hak ihlallerinin yaygın ve incelemeye değer olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, çalışmaya katılan STÖ temsilcilerinin ve engelli hakları alanında faaliyet gösteren uzmanların aktarımlarının diğer katılımcılar tarafından da değerlendirilmesi sağlanarak hak ihlallerinin ve yaşanan mağduriyetlerin gerçekliği ve yaygınlığı teyit edilmiştir.

3.COVID-19 Pandemisinde Engellilerin İnsan Hakları

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) corona salgınına 11 Mart tarihinde pandemi ¹⁴⁻¹⁵ ilan etmesi ¹⁶ bütün devletlerin salgını acil durum kapsamında değerlendirmelerini sağlamıştır. Ancak, Covid-19 pandemisi toplumun büyük çoğunluğunu hazırlıksız, güçsüz ve salgına karşı savunmasız yakalamıştır.

Toplum, ekonomik olanaksızlıklar ve yoksulluk, işsizlik, sağlık hizmetlerine erişememe, sosyal güvenceden yoksun olma, salgın ve pandemi konusunda bilgi sahibi olmama gibi birçok yönden pandemiye karşı savunmasız ve güçsüz yakalanmıştır.

UNİCEF, "COVID-19 Salgınlarının Çocuklar Üzerindeki Etkileri" başlıklı politika rehberinde; "*Covid-19 salgınının zararlı etkileri eşit bir şekilde dağılmış değil*" tespitini yapmaktadır.

Bu değerlendirme çocuklar gibi toplumun diğer dezavantajlı kesimlerinin Covid-19 pandemiden daha fazla etkilenecekleri anlamına gelmektedir.

Pandemi, toplumsal olarak dezavantajlı durumda olan engelliler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, LGBTİ+, mülteci ve sığınmacılar gibi yurtsuzlar, ağır iş koşullarında ve güvencesiz çalışanları sağlık, ekonomi, eğitim, temel ihtiyaçların karşılanması, barınma vb hakların ihlali açısından çoklu ve daha fazla etkilemektedir.

Corona salgınının DSÖ tarafından pandemi ilan edilmesiyle beraber salgın toplumun bütünü için "acil durum" hali yaratmıştır.

14...Pandemi: Dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklardır.

15...<https://tr.wikipedia.org/wiki/Pandemi>

16...<https://haber.sol.org.tr/dunya/dso-koronavirus-icin-pandemi-ilan-etti-282405>

Salgının dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmasıyla beraber COVID-19 pandemisi, Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 11.maddesi bağlamında engelliler için “**risk durumları ve insani acil risk durumları**” kapsamında değerlendirilmektedir.

Pandemiden korunmak için engellilerin alacağı önlemler yadsınmamakla beraber pandeminin engelliler üzerinde yaratacağı etkiyi belirleyen asıl faktör hükümet ve devletin diğer yetkili organlarının sorumluluklarını yerine getirip getirmeme durumlarıdır.

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye Afet Müdahale Planı'nda (TAMP);

Acil durum; “*Toplumun tamamının veya belli kesimlerinin normal hayat ve faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan ve acil müdahaleyi gerektiren olaylar ve bu olayların oluşturduğu kriz hali*”,

Afet; “*Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır.*”

Aynı Belgede **Müdahale** ;“*Afet ve acil durumlarda can ve mal kurtarma, sağlık, iaşe, ibate, güvenlik, mal ve çevre koruma, sosyal ve psikolojik destek hizmetlerinin verilmesine yönelik çalışmalar*dır.”

Olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de acil durum ve afetlere karşı “*planlama, müdahale ve iyileştirme*” olarak tanımlanan “**risk azaltma**” yönetimi konusunda yetkili ve koordinatör kuruluş T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'dır

AFAD'ın misyonu “Afetlere dirençli toplum oluşturmak” olarak tanımlanmıştır.

AFAD tarafından hazırlanan **Türkiye Afet Müdahale Planı'nın** (TAMP) hedefleri şu şekilde özetlenmektedir;¹⁷

- * Hayat kurtarmak
- * Kesintiye uğrayan hayatı ve faaliyetleri en kısa sürede normale döndürmek
- * Müdahale çalışmalarını hızlı ve planlı bir şekilde gerçekleştirmek
- * Halk sağlığını korumak ve sürdürmek
- * Mülkiyet, çevre ve kültürel mirası korumak
- * Ekonomik ve sosyal kayıpları azaltmak
- * İkincil afetleri önlemek ya da etkilerini azaltmak
- * Kaynakların etkin kullanımını sağlamak

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme 'de risk ve acil durumlar için; “*Taraf Devletler silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır*” hükmü konulmuş ve bu sorumluluk Türkiye tarafından da kabul edilmiştir.

17... <https://cdn2.beun.edu.tr/imid/egitim/turkiye-afet-mudahale-plani-ve-kurularda-uygulama.pdf>

Acil durum hallerinden sorumlu kurum olan AFAD'ın "Afetlere dirençli toplum oluşturmak" misyonu sözleşmenin ruhuna uygun bir yaklaşımdır.

Ancak;

Birincisi, afetlere karşı dirençli toplum oluşturma misyonunda, farklılıkları bulunan toplumsal kesimler ve özel olarak engellilere özgülendiği bir politika bulunmamaktadır.

İkincisi, uygulamada engelliler afet, salgın, risk vb. durumlara karşı güçlendirilmediği gibi pandemi sürecinde yeni birçok hak ihlalinin yaşandığı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Fiili durum açısından Türkiye, Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin acil durumla ilgili 11.maddesini ihlal etmiştir ve ihlal etme durumu hala devam etmektedir.

Engelliler, **Türkiye Afet Müdahale Planı**'nın hayat kurtarmak, kesintiye uğrayan hayatı ve faaliyetleri en kısa sürede normale döndürmek, halk sağlığını korumak ve sürdürmek, ekonomik ve sosyal kayıpları azaltmak, ikincil afetleri önlemek ya da etkilerini azaltmak, kaynakların etkin kullanımını sağlamak gibi hedeflerinden pandemi sürecinde faydalanamamışlardır.

"Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği"¹⁸ ve "Türkiye Afet Müdahale Planı"nda engelliler ve engellilere özgülendiği planlar kendisine yer bulamamıştır.

"COVID-19 salgını, engelli insanların yaşamları için bir tehdit oluşturuyor. COVID-19, toplumumuzda çok etkili oluyor, engelli kişilere yönelik tarihsel ve yapısal ayrımcılığı besliyor ve derinleştiriyor. Sosyal bakım kurumları, huzurevleri ve psikiyatri tesisleri, engellilerin genellikle hastaneye yatırıldığı veya kendi iradeleri dışında alıkonulduğu yerler, bazı ülkelerdeki ölümlerin yarısını oluşturan pandeminin sıcak noktaları haline geldi. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, tüm COVID-19 yanıtlarının erişilebilir ve engellileri kapsayıcı olduğunu garanti etmek için hızlı hareket etmelidir."¹⁹ açıklamasında bulunan **Engelli Hakları BM Özel Raportörü Catalina Devandas Aguilar**, devletlerin sorumluluğunun engelliler için yaşam hakkını ilgilendiren bir durum olduğunu vurgulamaktadır.

Covid-19 pandemisinin 60 yaş üstündekiler ve kronik rahatsızlığı olanlar için daha ciddi riskler barındırdığı Dünya Sağlık Örgütü tarafından da teyit edilmektedir.

Birleşmiş Milletler "Politika Özeti: Engellileri İçeren Bir Covid-19 Yanıtı" belgesinde 60 yaş ve üzerindeki yaşlıların yaklaşık %46'sının engelli olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca engelli bireylerin engelliliğe bağlı kronik rahatsızlıklarının olma olasılığı da yüksektir.

Engellilerin kamusal hizmetlere erişememe, işsizlik, yoksulluk, virüse daha fazla maruz kalma ihtimali, gündelik ihtiyaçları karşılamakta güçlük çekme gibi zorluklar haricinde yaşlılık ve kronik rahatsızlık durumları engellileri Covid-19 pandemisinde en riskli kesimlerden birisi haline getirmektedir.

¹⁸...<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20135703&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5>

¹⁹...<https://covid-drm.org/endorsements#united-nations-2>

Politika yapıcılar dışlanmaya neden olan olası nedenlere karşı önlem alma konusunda doğrudan sorumludurlar²⁰ Hükümetlerin ve devletin diğer organlarının toplumun bütününün sağlığını ve üstün çıkarını gözeten bir yaklaşımla, kimsenin geride kalmadığının sağlandığı politikalar oluşturması ve planlamalar yapması gerekmektedir.

Normal zamanlarda da toplumsal hayata katılım konusunda dezavantajlar yaşayan ve kamusal hizmetlere erişemeyen engelli bireylerin pandemi sürecinde daha fazla mağduriyet yaşayacakları vakıadır. Pandemi koşullarının engelliler için yeni ayrımcılıklar ve hak ihlalleri yaratmasını engellemek için devletin engellilere özgülenmiş politikalar ve kamusal hizmetler oluşturması gerekmektedir.

Devlet tarafından gerekli tedbirler alınmadığı durumda pandeminin engelliler için toplumsal hayattan dışlanma ve yaşam hakkının ihlal edilmesi gibi ciddi sonuçlar doğurma ihtimali yüksektir.

BM Nüfus Fonu (UNPA) bu riski öngörerek; "Hak ihlalleri konusunda özellikle de yoksullar, engelliler, yerli halklar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler veya mülteciler, LGBTİ+ bireyler, birden fazla ve kesişen ayrımcılık türüyle karşı karşıya kalan kişiler de dâhil olmak üzere dışlanan gruplara odaklanılmalıdır."²¹ Önerisinde bulunmaktadır.

3.1. Sağlık Hakkı

Covid-19 salgınının, toplumdaki tüm kesimlerin yaşam hakkına yönelik bir risk olduğu ve bu nedenle de pandemi ilan edildiği Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından belirtilmektedir. DSÖ tarafından açıklanan verilere göre²² 235 ülkede Covid-19 virüsüne yakalanan ve enfekte olan kişi sayısı 36 milyonu, hayatını kaybeden kişi sayısı ise 1 milyonu geçmiş durumdadır.

Türkiye'de açıklanan verilerin tartışmalı olmasıyla beraber resmi verilere göre "hasta sayısı"²³ 335bin, hayatını kaybeden kişi sayısı ise 11 Ekim itibarıyla 8.837'dir.

Açıklanan verilerin toplumun bilgiye erişim hakkı açısından gerçeği yansıtmaya yükümlülüğü bulunmakla beraber resmi verilere göre dahi Covid-19 pandemisi toplumun bütün kesimleri için sağlık yönünden risk oluşturmaya devam etmektedir.

Engelliler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, LGBTİ+, mülteci ve sığınmacı gibi yurtsuzlar, ağır iş koşullarında ve güvencesiz çalışanlar toplumun diğer kesimlerine göre covid-19 pandemisinin sağlık yönünden yarattığı riski daha fazla hissetmektedirler.

Engellilerin yüzeyler ve diğer insanlarla temas ihtimalinin yüksek olması, bazı engel grubundakilerin refakatçi desteğine ihtiyaç duyması, zorunlu olarak sağlık sunucularında tedavi hizmeti alması gereken bazı engel gruplarının sık sık hastanelere gitmek zorunda kalması, özellikle zihinsel engel grubundakilerin önlemler alma konusunda diğer insanlara göre daha isteksiz olması, engellilerde kronik rahatsızlıkların olma ihtimalinin yüksek olması, 60 yaş üstü yaşlıların yarısına yakınının engelli olması gibi etkenler pandeminin engelliler için sağlık yönünden daha fazla riskler barındırmasına neden olmaktadır.

20...<https://pdfs.semanticscholar.org/1eb1/99253ce01a8f1b07dbb8ccc0445ad99efd2a.pdf>

21...https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/COVID-9_A_Gender_Lens_Guidance_Note_Turkish.pdf

22...<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

23...Sağlık Bakanı'nın açıklama ve tarifine göre hasta sayısı; test sonucu pozitif çıkan, belirti gösteren ve hastanede tedavi edilen kişileri kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında, Sivil Toplum Örgütü (STÖ) temsilcileriyle yapılan odak grup toplantılarında farklı engel gruplarının sağlık alanında karşılaştıkları hak ihlalleri şu şekildedir;

***** İşitme engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;**

- * Sağlık hizmetlerinde işaret dili personeli istihdam edilmemesi ve bundan dolayı işitme engellilerin sağlık hizmetlerinden faydalanamaması
- * Sağlık çalışanlarının şeffaf olmayan maske kullanmasından dolayı işitme-konuşma engellilerin dudak okuyamaması ve doktorlar ve diğer sağlık personeliyle iletişim kuramaması,
- * Bilgilendirmelerin erişilebilir olmamasından dolayı işitme-konuşma engellilerin günlük/anlık bilgilere ya erişememesi veya geç erişmesi,
- * Kamu spotları ve reklamların birçoğunda işaret dili tercüme yapılmaması,
- * Evde kalma uygulamasının özellikle 65 yaş üstündekilerde psikolojik sorunlara neden olması,

***** Görme engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;**

- * Sağlık Bakanlığının Hayat Eve Sığar (HES) uygulamasının ve risk haritasının erişilebilir olmaması
- * Kişilere ve nesnelere temas zorunluluğunun devam etmesi ve virüsün bulaşma ihtimalinin yüksek olması

***** Nadir hastalıklar grubundaki engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;**

- * Dövizle bağlı ilaç katkı payının artması,
- * Engellilerin üniversite ve devlet hastanelerine kabul edilmemesi ve özel hastanelere gitmek zorunda kalması,
- * Kas hastaları için fizik tedavi hizmetlerinin durmuş olması,
- * Medikal malzemelere erişimin zorlaşması,
- * İlaç, enzim, kan takviyesi gibi hastane ortamında alınması gereken hizmetlerin kesintiye uğraması,
- * **Kistik Fibrozis** hastalarının tedavisi için hayati ama pahalı olan **Trikafta** ilacının geri ödemeye alınması için yapılan çağrılara hükümet ve SGK tarafından cevap verilmemesi,
- * **Mukopolisakkaridoz ve Benzeri Lizozomal Depo Hastaları (MPS LH)** vücutta eksik olan enzimi hastane ortamında damardan almaları gerekmektedir. Bu sağlık hizmetinden faydalanılamamasının hastalar için ciddi riskler doğurması,

* Sağlık Bakanlığının evde enzim verilme tedavi hizmetinin bulunmaması,

* Hastanelerde hizmet verilmemesinden dolayı Nadir Hastalık grubundaki birçok hastanın evlerinde ücretli, özel tedavi almak zorunda kalmaları ve ekonomik imkanı olmayan hastaların bu hizmeti alamamaları ve yaşamlarının tehlikeye girmesi,

* Hastanede kan takviyesi almak zorunda olan talasemi ve lösemi hastalarının riskli ortamlarda hizmet almak zorunda kalması,

* Takviye kan bulmakta zorluklar yaşanması,

* Corona testi pozitif çıkan engellilerin ailelerine test yapılmaması.

***** Bedensel/ortopedik engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;**

* Fizik tedavi hizmetlerinin yapılmaması,

* Hareketsizliğin kilo almaya neden olması,

* Engellilere yönelik fiziksel aktivite-egzersiz videoları, bilgilendirmelerinin yapılmaması.

***** Zihinsel engellilerin sağlık konusunda yaşadıkları sorunlar;**

* Zihinsel engelli çocuklarda saldırganlık ve şiddetin başlaması,

* Yalnız annelerin zihinsel engelli çocukların temizlik vb. ihtiyacını karşılamakta zorlanması ve destek alamaması,

* Obezitenin artması,

* Yatalak çocuklarda yara vb. sorunların başlaması

* Şartlar uygun olmamasına rağmen özel rehabilitasyon merkezlerinin para kazanma isteğiyle çalışmaya başlaması,

* Serebral Palsi'li çocuklarda hareketsizlikten dolayı Hemoroid (basur) vb sorunların ortaya çıkması,

* Ailelere psikolojik destek verilmemesi.

Küresel ölçekte engelli hakları savunuculuğu yapan **Uluslararası Engelliler İttifakı** (IDA) Covid-19 sürecinde engellilere yönelik ayrımcı uygulamaları şu şekilde özetlemektedir;²⁴

***** Engellilerin COVID-19 salgınından orantısız bir şekilde etkilenmesi,**

[24...https://www.internationaldisabilityalliance.org/discrimination-covid19](https://www.internationaldisabilityalliance.org/discrimination-covid19)

*** Olumsuz tutumlar, engelli kişilerin kritik sağlık hizmeti alma konusunda genellikle daha az öncelikli olarak görülmesi veya yaşamlarının engelsiz kişilerin yaşamlarından daha az değerli görülmesi,

*** Pek çok durumda, COVID-19 sağlık müdahalelerinin, engelli kişilerin diğer sağlık hizmetlerine erişimini engellemesi,

*** Engelli kadınlar ve kız çocuklarının cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve haklarına erişimde ek engellerle karşılaşması.

IDA temsilcisi **Eleonara Guzzi**'nin aktardığına göre ise IDA'nın birçok ülkede engellilerle ilgili tespit ettiği en önemli hak ihlali; engellilerin sağlık hizmeti sunulurken kendilerine daha az değer verildiğini düşünmeleri ve salgınla ilgili bilgilendirmelere erişememeleridir.

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, ayırım yapılmaksızın herkesin mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkını garanti eder ve hükümetlerin ihtiyaç duyan herkese tıbbi bakım sağlamak için adımlar atmasını zorunlu kılar.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde²⁵ “Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır” ilkesi benimsenerek sağlığın evrensel insan hakkı olduğu kabul edilmiştir. Bildirgede ayrıca “Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır” ilkesi vazgeçilemez bir hak olarak belirtilmiştir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'de ise “Engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkı olduğu”, belirtilerek, parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanması ile engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerinin sağlanmasının devletin sorumluluğunda olduğu kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler, “Politika Özeti: COVID-19'a Engelliliği Kapsayan Bir Yanıt”²⁶ belgesinde engellilerin covid-19'a yakalanma, kronik rahatsızlıklar ve yaş faktörlerinden dolayı da hayatlarını kaybetme risklerinin daha fazla olduğu belirtilmektedir.

BM'nin söz konusu belgede, Uluslararası Uzun Süreli Bakım Politikası Ağı (International Long-Term Care Policy Network)²⁷ verilerine dayanarak aktardığı bilgiye göre resmi verilerin bulunduğu ülkelerde huzurevi ve bakımevlerinde engellilerin covid-19 kaynaklı ölüm oranları %19-%72 arasında değişmektedir.

Birleşmiş Milletler, engelli bireylerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları ayrımcılığı “Covid-19 ve Engelli Bireylerin Hakları” belgesinde engellilerin salgın sırasında sağlık hizmetlerine erişim konusunda daha da fazla eşitsizlikle karşı karşıya kaldıkları vurgulanmakta, bunun nedenlerini;

25... http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf

26... <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-disability-inclusive-response-covid-19>

27... <https://tccovid.org/2020/04/12/mortality-associated-with-covid-19-outbreaks-in-care-homes-early-international-evidence/>

1-Erişilmesi zor olan sağlık ortamları,

2-Engelli bireylerin kendilerine sağlık hizmeti sağlanması sırasında karşılaştıkları ayrımcılığı artırma ihtimali olan seçici tıbbi rehberlikler ve protokoller

olarak sıralamaktadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa maruz kalmaksızın taraf devletlerin engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri almasını zorunlu tutmuştur. Sözleşme engellilerin sağlık hakkını kullanabilmelerini devletlerin sorumluluğu altında tanımlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), engellilerin maruz kaldığı ayrımcılık için “*Halk sağlığı pratiği, kasti olmayan ayrımcılık sorununun ağır yükü altındadır.*”²⁸ Uyarısını yaparak, sağlık hizmeti sunan kurum ve kişilerin engellilere yönelik olumsuz toplumsal önyargılardan kurtulmalarının gerektiğini ve bunun da devletlerin sorumluluğu olduğunu belirtmektedir.

Covid-19'un pandemi düzeyinde tehlike oluşturması, halk sağlığının korunması konusunda hükümetlerin ve diğer devlet kurumlarının sorumluluklar yüklenmesini zorunlu hale getirmektedir.

Bu sorumluluk konusunda **Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres** “Salgın sırasında engelli kişilerin sağlık hizmetlerine ve hayat kurtarıcı prosedürlere erişimde eşit haklarını garanti etmeliyiz.” uyarısını yaparak, “Hükümetler, engelli insanları COVID-19 müdahale ve kurtarma çabalarının merkezine yerleştirmeli ve engelli kişilere danışarak katılım sağlamalıdır.”²⁹ Çağrısında bulunmaktadır.

Engelli bireylerin toplumun en kırılgan kesimlerini oluşturması, olağan zamanlarda da kamusal hizmetlere ve sağlık hizmetlerine erişmekte zorluklar yaşaması, devletleri engellilere özgülenmiş politikalar oluşturma ve tedbirler alma konusunda sorumlu hale getirmektedir.

Kısa vadede yapılması gerekenler

*** Farklı engel grupları için “Covid-19 Pandemisi” bilgilendirme kitleri hazırlanmalıdır.

*** Corona tedavisi dışındaki diğer sağlık hizmeti gereksinimleri için “**Temiz Hastane**” uygulaması hayata geçirilmelidir.

*** Hastanelerde işaret dili tercümanı bulundurulmalıdır.

*** Tıbbi cihaz ve medikal malzemelerin fiyatları ayarlanmalı ve dövizdeki artıştan etkilenmesi önlenmelidir.

28... https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42526/9241545690_tur.pdf?sequence=10

29... <https://www.un.org/en/coronavirus/we-have-unique-opportunity-design-and-implement-more-inclusive-and-accessible-societies>

*** COVID-19 nedeniyle sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan engelliler, engelleri nedeniyle önceliklerinden çıkarılmamalıdır.³⁰

*** Salgınla ilgili bilgilendirmeler görüntülü, sesli, işaret dili tercümesi, kolay okunabilir ve betimlemeli yapılarak erişilebilirliği sağlanmalıdır.

*** Semptom gösteren engelli bireylerin öncelikli olarak test edilmesi sağlanmalıdır.

*** Tıbbi kaynakların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında ayrımcılık yapılmamalıdır.

*** Özel hastanelerin tedavi katkı payı, fark ödemesi gibi her ne adla olursa olsun engellilerden ücret alması yasaklanmalıdır.

*** Fizik tedavi, ilaç, enzim, kan takviyesi gibi hastane ortamında alınması gereken hizmetlerin kesintiye uğraması engellenmelidir.

*** Kronik rahatsızlığı olan veya yaşlı engellilerin virüs testleri bir plan doğrultusunda evlerinde yapılmalıdır.

*** Özellikle nadir hastalıklar grubunda olanların kullandığı ve yurtdışından temin edilen ilaçlardan alınan ve döviz artışına bağlı olarak sürekli yükselen katkı payları kaldırılmalıdır.

*** Sürekli enzim takviyesi almak zorunda olanlar için evde enzim tedavisi yapılmasını sağlayacak planlamalar/uygulamalar oluşturulmalıdır.

Orta vadede yapılması gerekenler

*** Engellilerin internet, TV vb. araçlarla erişebilecekleri ve evde yapabilecekleri fizik-kültür egzersiz programları geliştirilmelidir.

*** Talasemi ve Lösemi hastalarının ihtiyacı olan kan takviyesinde aksamalar yaşanmaması için olağanüstü durumlarda kan sağlanacak planlamalar yapılmalıdır.

*** Özellikle yataklık engellilerin evde sağlık hizmeti almalarını sağlayacak personel temin edilmeli ve bu hizmetlerin sürekliliği sağlanmalıdır.

Uzak vadede yapılması gerekenler

*** Yeni doğan bebeklerde teşhis konulan bebeklerin tedavi ve rehabilitasyonu için pandemi sürecinde rapor şartı aranmamalıdır,

*** Uzaktan rehabilitasyon uygulaması planlanmalı ve bunun engellilerin özel ihtiyaçlarına göre uygun ve erişilebilir olması sağlanmalıdır.

*** Engellilere özgülenmiş planlamalar yapılırken engelli kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçları gözetilmeli ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi doğrultusunda hareket edilmelidir.

30... <https://www.internationaldisabilityalliance.org/content/covid-19-and-disability-movement>

*** COVID-19'a karşı koruyucu önlemler uygulanmalıdır.³¹

*** Pandemiyle mücadelede sağlık stratejileri oluşturulurken bunun engelliler üzerindeki etkileri hesaba katılmalıdır.

*** Salgınla ilgili bilgiler engellilik temelinde ayrıştırılmalı ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır.³²

*** Engelli bireyler hane içi şiddet vb. durumlardan kendilerini korumak amacıyla COVID-19 olağanüstü tedbirlerini ihlal ettikleri durumlarda cezalandırılmamalıdır.³³

*** Engellilere ve ailelerine psikolojik destek verilecek mekanizmalar oluşturulmalıdır.

*** Özellikle zihinsel ve ortopedik engel grubunda bulunan kişilerin sokağa çıkma kısıtlamaları döneminde aşırı kilo almasını önleyecek online egzersiz programları oluşturulmalıdır. Bu programların bütün engel grupları için erişilebilirliği sağlanmalıdır.

*** Pandemi sürecinde sağlık kuruluşlarında hizmet alma hakkından mahrum kalan engelli kadınların ve kız çocuklarının cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında bilgilenmelerini sağlayacak araçlar geliştirilmelidir.

*** Engelli kadınların sağlıksız ve bilimsel olmayan ortamlarda ve yöntemlerle kürtaj yaptırımlarının önüne geçecek ve bu ihtiyaçları kamu sağlık sunucularında karşılayacak planlamalar yapılmalıdır.

3.2. Yoksulluktan Korunma ve İstihdam Hakkı

Yoksulların salgına yakalanma ve vücut dirençlerinin düşük olmasından dolayı da ölme ihtimallerinin zenginlere göre daha fazla olması, tarihin farklı dönemlerinde yaşanan salgınların gösterdiği bir gerçektir.

Başka bir ifadeyle salgın toplumdaki her bireye ve kesime eşit davranmamaktadır.

ABD'de yapılan bir çalışmadaki New York'ta yaşayanların COVID-19 testinin pozitif çıkma olasılığının en düşük gelir grubundaki insanlarda %62, en yüksek gelir grubundakilerde ise %35 olduğu tespiti bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi; toplumun üyesi olarak herkesin, sosyal güvenliğe, onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahip olmayı evrensel ve vazgeçilemez insan hakkı olarak kabul etmektedir.

Bu ilke, özellikle toplumun dezavantajlı durumda olan kesimleri için toplumsal hayata katılma, sağlıklarını ve vücut bütünlüklerini koruma, kişisel gelişimlerini sağlama, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürme haklarını güvenceye alacak temel insan hakkıdır.

31... <https://kasder.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/BM-ENGELL%C4%B0L%C4%B0K-VE-COVID-19-06.05.2020.pdf>

32... <https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/07/COVID-19-rehberlik.pdf>

33... <https://etkiniz.eu/wp-content/uploads/2020/06/Acil-Durum-Onlemleri-ve-Covid-19.pdf>

Çünkü, olağan dönemlerde olduğu gibi olağan üstü dönemlerde de dezavantajlı kimse ve kesimler ekonomik, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel haklar konusunda ayrımcılık ve hak mahrumiyetiyle en fazla karşılaşanlar olmaktadır.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD) *Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığı ve yoksulluğun engelliler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını* belirtmektedir.

İşsizlik ve sosyal güvenceden yoksunluk engellilerin olağan dönemlerde toplumsal hayata dahil olmasını engellerken pandemi sürecinde bu dışlanma daha da artmakta ve engellileri salgın karşısında savunmasız bırakarak yaşam hakkını tehlikeye sokmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Şubat 2019 Raporuna göre ³⁴ ülkemizde işgücüne katılma oranı erkeklerde %71,4, kadınlarda %34'tür. 2011 yılında gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı engelli erkeklerde %35,4, engelli kadınlarda ise %12,5'tir. Engellilerin genel olarak işgücüne katılım oranı ise %22,1'dir.

Bu rakamların anlamı, devletin resmi verileri her 5 engelliden 1'nin çalışabilecek durumda olduğunu söylemektedir.

Engellilere dair hiçbir alanda gerçeği yansıtan resmi ve güncel veriler bulunmamakla beraber engellilerin %80'nin işsiz olduğu tahmin edilmektedir.

Normal zamanlarda istihdam sürecinin dışında kalan ve sürekli işsiz kalma tehdidini hissedilen engelliler salgın, kriz vb. durumlarda da işten çıkarılma ihtimali olanların ilk sırasındadırlar.

Engelliler işten çıkarılma, gelir kaybı, temel ihtiyaç malzemelerinin fiyatlarındaki artışlar, giderlerinin artması vb. nedenlerden dolayı pandemiyi ekonomik olanaklar açısından en ağır geçiren kesimdir.

ILO'nun değerlendirmesine göre ³⁵ Covid-19 pandemisi işgücü arzını ve talebini düşürmüştür. ILO, dünya genelinde pandemi sürecinde çalışanların toplam gelir kaybının **860** ila **3,440 milyar ABD Doları** arasında olmasını bekliyor.

ILO, "Ekonomik faaliyetlerdeki azalıştan kaynaklanan gelir üzerindeki baskı, yoksulluk sınırına yakın veya altında olan çalışanları mahvedecektir" uyarısını yapmaktadır.

ILO'nun söz konusu değerlendirmeleri %80'i işsiz olan engellilerin ekonomik olarak pandemiden etkilenme düzeylerini daha net ortaya koymaktadır.

Birleşik Metal-İş Sendikası Araştırma Merkezi'nin (BİSAM) 2020/Şubat dönemi için yaptığı araştırmaya göre 4 kişilik bir ailenin temel gereksinimlerini karşılamak için aylık yapması gereken harcama 2.292TL'dir. Bu

34... http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

35... https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_740193.pdf

Aynı araştırmaya göre yoksulluk sınırı ise 7.929TL'dir.

Engellilerin büyük bir kısmının işsiz olması, kayıt dışı veya gündelik işlerde düşük ücretlerle çalışması, engellileri açlık sınırında yaşamaya mahkum etmektedir.

İstihdam sürecine dahil olan engellilerin önemli bir kısmının kayıt dışı çalışıyor olması veya işlerde uzun süreli çalışmıyor olmaları nedeniyle gerekli prim gün sayısını dolduramamaları, işsiz kaldıkları durumda işsizlik sigortası güvencesinden yoksun kalmaları sonucunu doğurmaktadır.

Gelir eksikliği, temel ihtiyaçların pandemi döneminde fiyatlarının artması, engelliliğe bağlı olarak masrafların olması engellileri pandemi döneminde açlık sınırının altında yaşamaya itmiştir.

Pandemi koşullarında işsizlik ve sosyal güvenceden yoksunluk, engellileri; *açlık sınırının altında yaşama, temel gıda, bakım, barınma, sağlık, psikososyal destek giderlerini karşılayamama* durumu şeklinde tanımlanan ³⁶ **derin yoksulluk** şartlarında yaşamlarını devam ettirmek zorunda bırakmaktadır.

Birleşmiş Milletler **Ticaret ve Kalkınma Konferansı**'nın (UNCTAD) küresel ölçekte trilyon dolarlık krizin yaklaştığına dair ön görüşü ³⁷ engelliler için var olan yoksulluğun daha da artacağı ve insan onuruna yaraşır yaşam hakkından gittikçe uzaklaşacakları anlamına gelmektedir.

Karar alma mekanizmalarında bulunanların pandemi sürecinde sosyo-ekonomik alanlarda oluşan hak ihlallerini ve önümüzdeki süreçte daha da ağırlaşma ihtimali olan ekonomik şartları gözeterek engellilere özgülenmiş politikalar geliştirmesi engelliler için yaşamsal önemde olan bir konudur.

Çalışma kapsamında, Sivil Toplum Örgütü (STÖ) temsilcileriyle yapılan odak grup toplantılarında engellilerin pandemi sürecinde ekonomi ve istihdam alanında karşılaştıkları hak ihlalleri şu şekilde sıralanmıştır:

- * Pandeminin ilk dönemlerinde işten çıkarmaların yaşanması,
- * İşten çıkarmanın yasaklanmasından sonraki süreçte ücretsiz izne çıkarmaların yaygınlaşması,
- * Birçok engellinin 1000TL'ye yakın Kısa Çalışma Ödeneğiyle geçinmek zorunda kalması ve bu ödeneğin düzenli ödenmemesi,
- * Özel sektörde çalışan engellilerin idari izin kullanamaması ve ücretsiz izne çıkarılması,
- * Engellilerin turizm sektöründe çalışma imkanlarının ortadan kalkması,
- * İŞKUR'da işaret dili çevirmeni olmadığı için engellilerin İŞKUR çalışmaları konusunda yeterli bilgiye ulaşamaması ve bir süre sonra iş aramaktan vazgeçmesi,

36... <https://derinyoksullukagi.org/2020/08/25/287/>

37... <https://unctad.org/press-material/economic-impact-covid-19-can-policy-makers-avert-multi-trillion-dollar-crisis>

- *** Özel sektörde idari izin uygulanmadığı için Spina Bifidalı engellilerin işe gitmek zorunda kalması ve bunun etkisiyle pandeminin yarattığı kaygının daha da fazla artması,
- *** Ailelerin işten çıkarılmasının engelli çocukları maddi ve psikolojik olarak olumsuz etkilemesi,
- *** Ailelerin işe gitmek zorunda kalmasından dolayı engelli çocukların evde yalnız kalması veya engelli ailelerinin işten ayrılmak zorunda kalması,
- *** Engelli sağlık çalışanlarının idari izin kullanamaması,
- *** Tüketim malzemelerindeki fiyat artışı ve gelirlerin azalmasıyla engellilerin ve ailelerinin ekonomik olarak zorluklar yaşaması,
- *** Birçok engellinin elektrik faturasını, kirasını ödeyememesi veya ödemekte zorlanması,
- *** Pandemi öncesinde çalışırken pandemi sürecinde işten çıkarılan veya ücretsiz izne ayrılanların SGK sisteminde çalışıyor göründükleri için sosyal desteklerden faydalanamaması,
- *** Evinde yemek yapamayan engellilerin dışarıdan yemek temin etmekte zorlanması,
- *** Belediye aş evleri tarafından engellilere verilen yemek desteğinde, merkezi hükümet tarafından belediyelere yönelik uygulanan yasaklardan dolayı aksamalar yaşanması,
- *** İlçeler arasında yolculuklarda engellilerin ücret ödemek zorunda kalması,
- *** Engellilerin ücretsiz seyahat hakkına yönelik TCDD tarafından farklı şekillerde sınırlamalar getirilmesi.

COVID-19 Engellilik Hakları İzleme Grubu engellilerin bu koşullarını göz önüne alarak hükümetleri engelli kişiler için gıda, ilaç ve temel malzemelere erişim sağlamaya çağırılmaktadır.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 4. maddesi ise "Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli ve adil bir ücret alma hakkı" olduğunu ve devletlerin bu hakkı güvenceye alması gerektiğini belirtmektedir.

BM "Covid-19 ve Engelli Bireylerin Hakları" belgesinde, "Engellilerin istihdam edilme ihtimalleri diğer insanlara göre daha düşüktür. Bu nedenden dolayı da istihdama dayalı sosyal güvenceden ve ekonomik olanaklardan yoksundurlar. Bu mahrumiyet durumu engellileri Covid-19 salgınına karşı dayanıksız hale getirmektedir." değerlendirmesini yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler "Normal şartlar altında dahi engelli bireylerin sağlık hizmetlerine, eğitime, istihdama ve topluma katılma olasılıkları oldukça düşüktür. Yoksulluk, şiddete, ihmale ve istismara uğrama olasılıkları daha yüksek olan engelli bireyler, herhangi bir kriz söz konusu olduğunda da bu durumdan yüksek oranda etkilenmektedir.

COVID-19, bu durumu daha ciddi bir hale getirmiş ve onları doğrudan ve dolaylı olarak orantısız bir şekilde etkilemiştir" diyerek pandemiye karşı atılacak tüm adımlarda engellilerin planın merkezine yerleştirilmesi gerektiğini, yoksulluk ve aşırı yoksulluk riski altında olan, işini veya kayıt dışı ekonomiden kazandığı gelirini kaybeden engelliler için sosyal korumanın, krizin sosyo-ekonomik sonuçlarına karşı kilit bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)³⁸ "COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Önlemlerin her aşamasına engellileri dahil etmek" belgesinde, krizle mücadelede, olumsuz etkileri azaltma ve sürdürülebilir düzelme sağlamak için engelli insanları kapsayacak bir yaklaşımın zorunlu olduğuna dikkat çekerek hem engellilerin kriz ve salgınlar karşısındaki kırılganlıklarına hem de karar vericilerin sorumluluklarına değinmektedir.

Covid-19 pandemisinin engelliler üzerinde yoksulluk, işsizlik ve temel ihtiyaçların karşılanması konusunda yarattığı olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak için hükümetin ve devletin diğer organlarının sorumluluklar üstlenmesi ve aşağıdaki plan doğrultusunda harekete geçmesi gerekmektedir.

Kısa vadede yapılması gerekenler

- * Engellilerin işten çıkarılması ve ücretsiz izne ayrılmaları yasaklanmalıdır.
- * Kısa Çalışma Ödeneği ile geçinmeye çalışan engellilere ek kaynaklar tahsis edilmelidir.
- * Engellilik raporu olmayanların sosyal yardımlara erişebilmesi sağlanmalıdır.
- * Engelli çocuğu olan ailelerin uzaktan çalışması sağlanmalıdır.
- * Kendi işletmelerinde çalışan ve gelirlerinde azalma yaşayan engelli bireyler için maddi destekle sağlanmalıdır.
- * Hükümet tarafından pandemi süresince engellilere elektrik ve doğalgazı ücretsiz sağlanmalıdır.
- * Yerel yönetimler tarafından pandemi süresince engellilerin su ihtiyacı ücretsiz sağlanmalıdır.
- * Engellilere yönelik yapılacak sosyal koruma desteklerinde ayrımcılık yasağı ilkesine bağlı kalınmalıdır.
- * Ekonomik alanda alınacak önlemlerin (sosyal yardım, ayni ve nakdi destek vb) insan haklarına saygı temelinde planlanması ve uygulanması sağlanmalı, engellilerin toplumun diğer kesimleri karşısında rencide olmasına neden olacak ortamlar yaratılmamalıdır.
- * Sosyal destekler sağlanırken engellilerin engelliliği, dini ve siyasi görüşü, etnik yapısı vb. özelliklerinin ayrımcılık nedeni olması engellenmelidir.

Orta vadede yapılması gerekenler

- * Engelli kamu personel atamaları yapılmalıdır.
- * Kamuda memur ve işçi pozisyonunda bulunan engelli kota açığı kapatılmalı, bunun için engelli kamu personel ataması yapılmalıdır.
- * Engellilere yönelik sağlanacak sosyal desteklerden yararlanma koşullarına dair kıstaslar belirlenmeli ve bu plan doğrultusunda hareket edilmelidir. Sosyal desteklerin dağıtılmasında karar vericilerin, idarenin ve idarecilerin belirleyici olmasına izin verilmemelidir.
- * Pandemi sürecinde engellilere sağlanan ekonomik desteklerin, kişiselleştirilmiş bilgiler paylaşılmadan kamuoyunun takibine olanak verecek şeffaflık sağlanmalıdır.
- * Yerel yönetimler sürecin içine dahil edilmelidir.

38... https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_747198.pdf

Uzun vadede yapılması gerekenler

- * Engelli aylığının aile gelirin'e göre belirlenmesi kriteri kaldırılmalıdır.
- * Engelli aylıkları artırılmalıdır.
- * Sürdürülebilir ve engellileri kapsayan sosyal koruma sistemleri kurulmalıdır.
- * Hükümet, yerel yönetimleri ihtiyaç sahibi engellilerin belirlenmesi ve desteklenmesi konusunda desteklemelidir.
- * Pandemi sürecinde engelliler için alternatif çalışma düzenlemeleri ve koşulları oluşturulmalıdır.
- * İş sağlığı ve güvenliği önlemleri engellilerin pandemi koşullarındaki ihtiyaçlarını kapsamalıdır.
- * İstihdam süreci ve ekonomik tedbirlerle ilgili pandemi sürecinden çıkış planlarının engellileri kapsayıcı olması sağlanmalıdır.
- * Engellilerin pandemi sürecinde işsizlik durumlarında nasıl bir değişim olduğuna dair güncel ve resmi bilgiler sağlanmalıdır.

3.3. Eğitim Hakkı

COVID-19 salgını, 190'dan fazla ülkede ve tüm kıtalarda yaklaşık 1,6 milyar öğrenciyi etkileyerek, tarihteki en büyük eğitim kesintisine yol açmıştır.³⁹

Temel insan hakkı olan eğitim konusunda dünya genelinde tablo pandemi öncesinde de parlak değildi. UNESCO verilerine göre⁴⁰ zorunlu temel eğitim çağında olan 250 Milyon çocuk okula gitmiyor ve dünyada her 10 kişiden 1'i okuma yazma bilmiyordu.

Pandemi, eğitimde yarattığı kesintiyle, henüz sonuçları tam ortaya çıkmamış olmakla beraber bu tabloyu daha olumsuz bir duruma getirmiştir.

Pandemi sürecinde okulların yüz yüze eğitim için açılıp açılmaması ve eğitimin nasıl yapılacağı tartışılmaktadır. Okulların açılmasının çocuklar üzerinde sağlık yönünden yaratacağı riskler söz konusuysa, okulların kapalı kalmasının yaratacağı olumsuzluklar ve mağduriyetler de önemsenmesi gereken düzeydedir.

TEDMEM,⁴¹ okulların kapalı kalması durumunda ortaya çıkacak genel sorunları şu şekilde özetlemektedir;

- * Öğrencilerde telafi edilmesi oldukça güç öğrenme kayıpları ve eksikleri oluşması ve okulların kapalı olduğu süre uzadıkça kayıpların artması.
- * Öğrenme kayıplarının dezavantajlı öğrencilerde daha fazla olması.
- * Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişiminin olumsuz etkilenmesi.
- * Beslenme ve davranış sorunlarının oluşması.
- * Öğrencilerin fiziksel olarak hareketsiz kalmaları sebebiyle orta ve uzun vadede sağlık sorunları ortaya çıkması.
- * Temel becerilerde oluşan eksikliklerin ve yetersizliklerin toplum ve ekonomi için uzun vadede ciddi kayıplara neden olması.

Çocuğun eğitim hakkı evrensel ve çocuğun bütün yaşamını belirleyen temel insan hakkıdır.

Dünya genelinde yaklaşık 1,6 milyar çocuğun eğitim süreci pandemiden dolayı etkilenmiş, kesintiye uğramıştır. Fakat engelliler, kız çocukları, çocuk işçiler, yoksullar, kırdaki yaşayanlar, farklı etnik kimlikteki çocuklar, göçmen/mülteci çocuklar pandeminin eğitim konusunda yarattığı kesintiden ve eşitsizliklerden daha fazla etkilenmektedirler.

Engellilerin pandemi sürecinde eğitimden yararlanma olanağına birçok faktör etki etmektedir. Engellilerin dahil olduğu toplumsal sınıf, gelir düzeyi, barınma ihtiyacının karşılanması durumu, temel ihtiyaçların karşılanması düzeyi, kentte veya kırdaki yaşam, cinsiyet, farklı etnik yapı, mültecilik/göçmenlik vb. faktörler engellilerin eğitim olanağına erişebilmesinde belirleyici olmaktadır.

39...https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6.pdf

40...<http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth>

41...<https://tedmem.org/download/covid-19-surecinde-egitim-uzaktan-ogrenme-sorunlar-cozum-onerileri?wpdmdl=3411&refresh=5f57280ee3741599547392>

Engelli çocuklar ve özel eğitim gereksinimi duyan diğer engelliler, pandemi sürecinde öğrenme ve kişisel gelişimlerini sağlayan özel eğitim olanaklarından mahrum kalmaktadırlar.

BM, “COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki”⁴² belgesinde “Destek eksikliği, internete erişim, erişilebilir yazılım ve öğrenme materyalleri engelli öğrenciler için boşluğu daha da derinleştirecektir. Beceri ve eğitim programlarının aksaması, işgücüne girmenin önünde çok sayıda engelle karşı karşıya olan engelli gençler üzerinde geniş kapsamlı etkilere yol açma olasılıkları barındırmaktadır.” tespitinde bulunarak, pandeminin eğitimle bağlantılı olarak engellilerin yaşamlarında birçok olumsuzluğa neden olacağına dikkat çekmektedir.

Eğitim hayatının kesintiye uğramasının engelliler üzerinde yaratacağı etkinin ve eşitsizliklerin çok boyutlu değerlendirilmesi gerektiği BM'nin uyarısından da anlaşılmaktadır.

Dezavantajlı durumda olan birçok kesimle beraber engelli öğrenciler için uzaktan eğitim, okulların tatil edilmesiyle aynı anlama gelmektedir. Çünkü, uzaktan eğitime erişmekte de ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Engelli öğrenciler eğitimin ilk-orta-lise ve üniversite düzeylerinde farklı düzeylerde de olsa eğitim hakkına erişmekte güçlükler çekmektedirler.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) uzaktan eğitim başladıktan 7 hafta sonra; engel grubuna göre alınması gereken önlemler konusunda dersi veren öğretim elemanının bilgilendirilmesi, canlı ders bağlantıları için engelli öğrencilerle görüşülerek canlı ders platformunda yaşanan sorunların giderilmesi için tedbir alınması, kullanılan uzaktan eğitim sistemlerine yönelik bu öğrencilere yazılı olarak da bilgi verilmesi ve işitme engelli, görme engelli, zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere yönelik tedbirler alınması gerektiğini üniversitelere bildirdiğini 7 Mayıs tarihli “**YÖK, Engelli Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Sıkıntılara Yönelik Harekete Geçti**⁴³” başlıklı haberiyle ve övünç duyarak duyurmuştur.

YÖK'ün uzaktan eğitim başladıktan yaklaşık 2 ay sonra üniversitelere uyarı yazısı göndermesine rağmen birçok üniversitenin uzaktan eğitimi engelli öğrenciler için erişilebilir olmaktan uzaktır.

Bazı üniversiteler uzaktan eğitim sistemlerini erişilebilir hale getirmek yerine engelli öğrencilere kayıtlarını dondurma baskısı yapmakta,⁴⁴ kimi üniversite ise sınavlarda görme engelli öğrencilere görsel sorular sormaya devam etmektedir.⁴⁵

⁴²...https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_on_persons_with_disabilities_final.pdf

⁴³...<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelli-ogrenciler-icin-uzaktan-egitim.aspx>

⁴⁴...<https://sol.org.tr/haber/odtude-engelli-ogrenciye-kayit-dondurma-baskisi-12050>

⁴⁵...<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/06/12/gorme-engelli-ogrenciye-gorsel-soru-soruldu>

Engelli hakları alanında çalışan STÖ temsilcileriyle yapılan görüşmede elde edilen, engellilerin pandemi sürecinde eğitim konusunda karşılaştıkları sorunlar ve hak mağduriyetleri özet olarak şunlar olmuştur;

- * Eğitim materyallerinin görme engelliler için erişilebilir olmaması,
- * Dudak okuma yoluyla canlı dersleri takip eden işitme engelli öğrencilerin platformlardaki görüntü kalitesi düşüklükleri nedeniyle dersleri takip edememesi⁴⁶
- * Canlı ders platformlarında eğitimcilerin yansıttığı sunuyu görme engelli öğrencilerin ders anında ekran okuyucusu ile okuyamaması,
- * Bireysel eğitim programının uygulanmaması,
- * Eğitimde eksikliklerin telafisine yönelik bir planlama yapılmaması,
- * Bilgisayar kullanan ve kullanamayan engelliler arasındaki açının büyümesi,
- * Engelliler arasında dijital okur-yazarlık düzeyinin düşük olması.
- * Nadir hastalık grubundakiler için evde eğitimlerin durdurulması,
- * Yüz yüze eğitimin sağladığı olanakların uzaktan eğitimde sağlanamaması,
- * Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler ve engelli öğrencilerin uzaktan öğrenmesinde güçlükler oluşması,
- * Üniversitelerde, uzaktan eğitimi gerçekleştirilen platformların tercihinin öğretim elemanlarının inisiyatifine bırakılmasının erişilebilirlik problemlerinin çeşitlenmesine ve çoğalmasına yol açması,
- * Engelli öğretmenlerin canlı ders anlatımı için görevlendirilmemeleri ve bu konuda ayrımcılık yaşanması,
- * Engelli öğrencilere sınavlarda tanınan yasal ek süre haklarının üniversitelerin uzaktan sınavlarında tanınmaması,
- * Üniversite eğitimi ve formasyon gerektiren zihinsel engelli eğitiminin “80 saatlik özel eğitim sertifikası kursuna” katılan ve sertifika alan kişilerin de yapmaya başlayacak olması, bunun için özel firmalar tarafından kursların açılması.

Birçok uluslararası insan hakları mekanizmaları ve kuruluşları pandemi sürecinde engellilerin eğitim hakkına erişebilmesinin önemini ve bu konuda devletlerin üzerine düşen sorumluluklarını önemle hatırlatmaktadır.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme taraf devletlerin, Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki önemini kabul ettiğini belirtmektedir.

46... <https://www.eged.org/node/736>

Evrensel insan Hakları Bildirgesi, “Herkes eğitim hakkına sahiptir” ve **BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme**⁴⁷ ise “Taraflar devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde hayata geçmesini sağlar” ilkelerini kabul etmişlerdir.

BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme'de belirtilen ilke **BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme**'de engellilere özgülenerkek tekrarlanmakta ve devletlerin engellilerin eğitim hakkını tanıması ve bu konuda engellilere diğer insanlarla eşit fırsatlar sunması gerektiğini belirtmektedir.

Eğitim-Sen, Salgında Geline Aşama ve Eğitim Kurumlarının Durumu Raporu'nda⁴⁸ “Düşük internet bağlantı hızı, bilgisayara sahip olmama gibi küçük görülen ancak ciddi engeller yaratan sorunlar karşısında herkesin eğitim hakkını koruyacak basit bir sistem hayata geçirilebilmeli. Dağ köyünde olan, evdeki tek telefondan internete bağlanan öğrenciler yok sayılmamalı” değerlendirmesini yaparak fırsat eşitliğini pandemi sürecinin ihtiyaçlarına özgülemiş ve yapılması gerekeni somutlamıştır.

UNİCEF, “COVID-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri” başlıklı politika rehberinde; Covid-19 salgınının zararlı etkilerinin eşit bir şekilde dağılmadığı belirtilerek “Salgınin etkilerinin, yoksul ülkelerde ve yoksul mahallelerde yaşayan çocuklar ve dezavantajlı durumda bulunan kişilere daha fazla zarar vermesi bekleniyor” tespitinde bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler, destekten yoksunluk, internete erişim, erişilebilir olmayan yazılım ve öğrenme materyalleri engelli öğrencileri için var olan sorunları daha da derinleştirecektir öngörüsüyle beraber, **BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği**, “Covid-19 ve Engelli Bireylerin Hakları” belgesinde, engelli öğrencilerin okul yemeklerine ve yaşlılarıyla oyun oynamak ve spor yapmak gibi fırsatlara erişim de dâhil olmak üzere okulların kapatılmasının diğer boyutlarından olumsuz olarak etkilendikleri değerlendirmesini yapmaktadır.

BM, “Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19”/“COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki” politika belgesinde “Engelli öğrenciler, derslere yeniden katılma konusunda daha büyük engellerle karşı karşıya kalacaklar ve öğrenmede aksamlar ve eğitimden çıkma riski ile karşı karşıya kalacaklardır” uyarısını yaparak devletlere “Engelli öğrenciler için uzaktan eğitimin erişilebilir ve engelli öğrencilerin dahil olduğundan emin olun” çağrısında bulunmaktadır.

BM, “COVID-19'a Engelliliği Kapsayıcı Bir Tepki” belgesinde;

* Eğitim aktörleri, engelli öğrencilerin öğrenimlerinin sürekliliğini sağlamak ve okul programlarına geri dönmek için önlemler almalıdır,

* Yardımcı teknoloji ve cihazlar da dahil olmak üzere öğrenimlerini desteklemek için özel ekipman sağlanmalıdır,

* Engelli çocukların bakıcılarına/ebeveynlerine destek verilmelidir,

Somut önerilerinde bulunmaktadır,

47... <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

48... <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/%C3%87al%C4%B1%C5%9Ftay-Rapor-Metni-son-1-1.pdf>

Söz konusu sözleşmeler ve belgeler ve engellilerin yaşadıkları hak ihlallerinden hareketle hükümet ve diğer devlet organlarının engellilerin eğitim hakkına erişimini sağlamak için aşağıdaki sorumlulukları üstlenmesi gerekmektedir:

Kısa vadede yapılması gerekenler

- * Uzaktan eğitim web sitesi ve mobil uygulamalarda görmeyenlerin maruz kaldığı erişilebilirlik sorunları giderilmelidir
- * EBA TV'nin sayısal içerikleri görmeyenler için erişilebilir hale getirilmelidir.
- * EBA TV'de betimlemeli içerikler ders içeriğine dahil edilmelidir.
- * Uzaktan eğitimde işitme-konuşma engelliler için özel programlar geliştirilmelidir.
- * Nadir hastalık grubundakiler için evde eğitimlerin devamlılığını sağlayacak planlamalar oluşturulmalıdır.
- * Uzaktan eğitimde ortaya çıkan eksikliklerin telafisine yönelik planlamalar yapılmalıdır.
- * Ekonomik olanakların ve yoksulluğun öğrencilerin uzaktan eğitime katılmasında belirleyen olduğu göz önünde bulundurularak bilgisayar ve internete erişimi olmayan engelli öğrenciler tespit edilmeli ve bu ihtiyaçlar karşılanmalıdır.
- * Öğrenme güçlüğü olanlar ve engelli öğrencilerin pek çoğu için uzaktan öğrenme araçları ile eğitim öğretime devam etmek bu gruptaki öğrencilerin akranları ile arasındaki öğrenme açığının daha da derinleşmesine neden olacaktır. Bu gruptaki öğrencilere yüz yüze özel eğitim desteği sağlanmasının araçları geliştirilmelidir.
- * Özel eğitim gereksinimi olan engellilere yönelik bireysel eğitim programları oluşturulmalıdır.
- * Mülteci/göçmen vb. şekillerde Türkiye'de bulunan engelli çocukların birçok yönden içinde bulunduğu mahrumiyetin çoklu ayrımcılık ve hak ihlali yarattığı gerçeğinden hareket ederek göçmen/mülteci engelli çocuklarının eğitim hakkını kullanabilmesi sağlanmalıdır.
- * Eğitim dilinden farklı etnik yapılarda olan engelli çocuklar için uzaktan eğitim sürecinin ek zorluklar yarattığı bilinmeli ve bunun için tedbirler alınmalıdır.
- * Sınavlarda engellilere sağlanan ek süre uygulaması uzaktan eğitim sürecinde de uygulanmalıdır.
- * Görme ve diğer engel grubundan engelli öğretmenlere yönelik canlı ders anlatımı da dahil hiçbir konuda ayrımcılık yapılmadığı garanti altına alınmalıdır.
- * Farklı engel gruplarının ihtiyaçları gözetilerek yazılım programları da dahil uzaktan eğitim uygulamaları ve materyalleri erişilebilir hale getirilmelidir.
- * Engelli kız çocuklarının süreçten engellilik ve cinsiyete dayalı çoklu ayrımcılığa maruz kalacağı göz önünde bulundurulmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır.

Orta vadede yapılması gerekenler

- * Evde eğitim alanlardan ek rapor vb. gerekçelerle hastanelere yönlendirilmesi durdurulmalıdır.
- * Pandemi sürecinde eve kapanma nedeniyle öğrencilerde oluşan travma, travma sonrası stres, kaygı ve korku konusunda MEB kapsamlı bir çalışma yürütmelidir.
- * Üniversitelerin engelli öğrencilere yönelik kayıt dondurma vb. baskıları ortadan kaldırılmalı, bunu yapan üniversiteler hakkında YÖK tarafından işlem yapılmalıdır.
- * Engelliler için yüz yüze eğitimin şartları oluşturulmalı ve bir an önce yüz yüze eğitime geçilmelidir.
- * Üniversitelere ve devlet okullarına aktarılan kaynaklar artırılmalıdır.

Uzun vadede yapılması gerekenler

- * Uzaktan eğitimde görme engelli öğrencilerin eğitimlerine destek verebilmeleri için ailelerin Braille alfabe öğrenmesi sağlanmalıdır.
- * Okullarda temizlik işlerinde görevli personel açıkları kadrolu atama ile giderilmelidir.
- * Yüz yüze eğitim uygulamasına geçiş sürecinde görme engellilerin dokunarak öğrenme durumu dikkate alınarak gerekli tedbirler planlanmalıdır.
- * Engelli öğrencilere eğitim ihtiyaçlarını karşılamaları için pandemi sürecine özgü destek ödemesi yapılmalıdır.
- * TÜBİTAK tarafından geçmiş yıllarda geliştirilen ve sonra durdurulan açık ders uygulaması yeniden hayata geçirilmeli.
- * Türkiye'deki okulların çoğunda temizlik ve hijyen sorunu vardır. Yeni dönemde bu konuda ciddi çalışmalar yapılması gerekmektedir. Okulların kendi bütçesi olmadığı için bu konularda ciddi sorunlar yaşanması kaçınılmaz olduğundan temizlik için bütçe ayrılmalıdır.
- * Sınavlara hazırlanan 8 ve 12. Sınıflara yönelik hazırlanan EBA TV'nin akademik destek kısmı erişilebilir hale getirilmelidir.
- * Kaynaştırma/bütünleştirme eğitim uygulaması kapsamında gerçekleştirilen "Eğitim Destek Odası" çalışmaları tekrar başlatılmalıdır.
- * Engelli öğrencilerle diğer öğrenciler arasında öğrenme/başarı arasındaki farkın açılması da göz önüne alınarak, okula dönüşün engelli çocukları ve gençleri kapsamı sağlayacak planlamalar yapılmalı ve bu sürece engelliler ve temsilcisi kuruluşlar dahil edilmelidir.

3.4. Gündelik İhtiyaçlar ve Öz bakım İhtiyaçlarının Karşlanması Hakkı

Kamusal hizmetlerin, mekanların ve bilginin erişilebilir olmamasından dolayı engellilerin olağan zamanlarda başkalarından destek alarak bir kısım ihtiyacını karşılması durumu pandemi dönemiyle beraber engelliler için risk oluşturmaya başlamıştır.

Erişilebilir olmayan çevre engellilerin diğer insanlarla temas etme ihtimalini ve bu durum da virüsün bulaşma ihtimalini artırmaktadır.

Erişilebilir olmayan hizmetler ve pandemi döneminde sokağa çıkma yasakları, engellilerin birçok ihtiyacını karşılmasını engellemiş ve yine başkalarından destek almak zorunda bırakmıştır.

Birleşmiş Milletler de söz konusu duruma dikkat çekmektedir ve destek hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanması gerektiğini belirterek, "Hizmet sürekliliği planlarının, özellikle fazla desteğe ihtiyaç duyan engelli bireyler için, geliştirilmesi ve uygulanması kadar, hizmetlerin sağlanması sırasında COVID-19'a potansiyel maruziyeti azaltmak için önlemler alınması önem teşkil etmektedir" uyarısını yapmaktadır.

Engellilerin olağan zamanda sınırlı olan bağımsız hareket etme durumları pandemiyle beraber iyice ortadan kalkmıştır.

Engelliler yemek, temizlik, market-bakkal alışverişi gibi konularda zorluklar yaşamıştır. Virüsün bulaşma ihtimalinden dolayı ücretli temizlik hizmetlerinden yararlanmalarda sınırlamalar yapmak zorunda kalmışlardır.

Engellilere yemek hizmeti sunan kimi belediyelerin aş evleri, hükümetin belediyeler üzerinde uyguladığı baskı ve yasaklamalarla kesintiye uğramıştır.

Uygulamaya konulan Vefa Destek Hattı bir taraftan birçok engelli için erişilebilir olmazken diğer taraftan buradan sunulan hizmetler sınırlı kalmıştır.

Engelliler pandemi süresi boyunca vefa destek hatlarından birden fazla yararlanamadıklarını belirtmişlerdir. Engellilerin gündelik ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşamalarında ekonomik olanaksızlıklar, işsizlik, yoksulluk önemli bir etken olmuştur.

Pandemi süreciyle beraber engelliler gelir kaybına uğrarken temel tüketim malzemelerinin fiyatları fahiş düzeyde artmıştır. Bu durum engellileri temel gıdalara ve ihtiyaçlara erişememek gibi bir hak ihlaliyle baş başa bırakmıştır. Engellilerin ve özellikle engelli kadınların pandemi sürecinde evde kalmaktan kaynaklı yaşadığı diğer bir zorluk ve hak ihlali ise öz bakım ihtiyaçlarının karşılmasında güçlükler yaşanmasıdır.

Engelli kadınlar pandemi sürecinde saç, tırnak, ayak, ağız, kısmi ve tüm vücut bakımı ve banyo gibi öz bakım ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamakta güçlük çektikleri durumlarda ev içinden ve virüs bulaşma riskine rağmen ev dışından karşılamak zorunda kalmışlardır.

Engelli kadınların, evde hasta, yatalak vb. durumda olan ve bakıma ihtiyaç duyan kişilere bakmak zorunda kalması da gündelik ihtiyaçlarını karşılamakta zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu durumda olan kimselerin bakımları konusunda devletin sorumluluk üstlenmesi bakım yapan ve bakım yapılan kişi açısından haktır.

Engellilerin öz bakım da dahil gündelik ihtiyaçlarının karşılanması konusunda devletin sorumluluklar üstlenmesi gerekmektedir.

Pandemi sürecinde engellilerin gündelik ihtiyaçlarının karşılanması konusunda kamu otoritelerinin üstlenmesi gereken sorumluluklar şu şekildedir;

- * Vefa Destek Hattı, Alo 183 WhatsApp Hattı ve yerel yönetimlerin benzer hatları ve uygulamalarının engelliler için erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- * Engelli ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon kuruluşları gerekli önlemler alınarak pandemi sürecinde de engellileri kabul etmelidir.
- * Engelli kadınların insanca yaşam olanağına sahip olacağı konutlarda yaşaması için ucuz toplu konut politikası veya ek destekler sağlanmalıdır.
- * Kamu ve yerel yönetim kuruluşları tarafından engellilere yönelik etkin evde destek hizmetleri planlanmalıdır
- * Engellilerin temizlik, hijyen gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere hükümet yerel yönetimlerle ortak planlama yapmalıdır.
- * Vefa Destek uygulaması gibi çalışmalar engellilere özgülenmeli ve engellilerin alışveriş vb ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeterli personel görevlendirilmelidir.
- * Aşevi vb. uygulamalar engelliler için erişilebilir şekilde yaygınlaştırılmalıdır.
- * Yatalak vb. ağır hasta durumunda olan engellilere ve engellilerin bakmakla yükümlü olduğu kişilere evde tıbbi ve bakım desteği sağlanmalıdır.
- * Engelli kadınların öz bakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere malzeme ve hizmet desteği sağlanmalıdır.

4.SONUÇ

Covid-19 pandemisi, sosyal ve ekonomik alanlarda yarattığı kırılmalarla toplumda var olan eşitsizliklerin daha fazla artmasına neden olurken engellilerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürme olanağından daha fazla uzaklaşmaları sonucunu doğurmuştur.

Sağlığa erişim, temel gereksinim ürünlerine sahip olmak, toplumsal aktivitelere dahil olmak gibi haklardan pandemi sürecinde mahrum kalmak engelliler için yaşam hakkının ihlali sonucunu doğurabilecek etkiler gösterebilmektedir.

Engelliler toplumsal aktivitelerin büyük bir kısmına erişmekte pandemi öncesine göre daha fazla zorlukla ve hak ihlaliyle karşılaşmaktadırlar.

UNDP “Pandemi dalga dalga yayılıyor; baş etme gücü en düşük olan insanları ezebilecek güçtedir.” uyarısı yapmakta ve bu uyarıya neden olan tehlike engelliler için geçerli olmaya devam etmektedir.

Engelliler toplumun birçok kesimine göre virüs bulaşma tehlikesini daha fazla taşımaktadırlar. Engelliliğe bağlı kronik rahatsızlıklar, yaşlılık ve hastane ortamında alınması gereken tedavi ve enzim, kan, ilaç takviyelerinden dolayı sık sık hastanelere gitmek gereği duymaları virüs bulaşma ihtimalini artıran bir faktördür.

Engellilerin bir kısmı gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarından destek almak zorunda kalmaktadırlar. Mekanların, yolların, kaldırımların, toplu taşıma araçlarının ve pandemi sürecinde sağlanan bilginin erişilebilir olmaması engellilerin başkalarından destek almak ihtiyacını daha fazla artırmaktadır. Bu nedenler engellileri virüs karşısında savunmasız ve riskli konuma itmektedir.

Erişilebilir olmayan mekanlar, hizmetler ve bilgi engellilerin virüs bulaşma riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmakta bu da engellilerin sağlık ve yaşam haklarının ihlal edildiği bir durum yaratmaktadır.

Hastanelerin uzun süre salgın virüs dışında sağlık hizmeti vermemesi söz konusu hak ihlali durumunu daha güçlü hale getirmektedir.

Engellilerin büyük bir kısmının yoksul olması, açlık sınırında yaşaması ve temel ihtiyaçlarını karşılayamaması vücut dirençlerinin virüse karşı güçsüz kalması ve hayati tehlikeler yaşamaları ihtimalini daha güçlü hale getirmektedir.

Ekonomik olanaksızlıklar engellilerin yaşama haklarının ihlali sonucunu doğurabilmektedir.

Uzaktan eğitim uygulaması engellilerin büyük bir kısmı için erişilebilir olmaktan uzaktır.

Eğitimde kullanılan materyallerin erişilebilir olmaması, kullanılan sistemlerin farklı engel gruplarının ihtiyaçlarını karşılamaması, engellilerin bilgisayar ve internete sahip olamama durumları, uzaktan eğitim uygulamasının zihinsel engelli ve özel gereksinimli çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak bir yöntem olmaması gibi etkenler dolayı uzaktan eğitim birçok engelli çocuk için okulların tatil edilmesi anlamına gelmiştir.

Zihinsel engelli ve özel gereksinimli çocukların uzaktan eğitimden faydalanma olanakları mümkün olmamış ve bu durum bu çocukların kişisel gelişimlerinde telafisi imkansız zararlar oluşturmuştur.

Eğitim materyalleri görme engellilerin erişebileceği formatlarda hazırlanmamış, işitme engelliler uzaktan eğitimin önemli bir dönemine dahil olamamışlardır.

Nadir hastalıklar grubunda olanlar, yatalak veya evden çıkamayan engellilerin evde eğitim alma hakları pandemi gerekçesiyle ortadan kaldırılmış ve bu engel grubunda bulunan çocuklar tamamen eğitim sürecinin dışında kalmıştır.

Engelli ocuklarla diğer çocuklar arasında eğitim alanında var olan aı, pandemi sürecindeki uygulamalarla uçuruma dnmştr.

Rehabilitasyon merkezlerinin kapatılması zihinsel engel grubundaki çocukların eve hapsolmesine ve obezite, sinir, saldırganlık, şiddet gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Fizik tedavi merkezlerinin hizmet vermemesi kas hastalıkları, bedensel engelliler gibi kesimlerin sağlıkları için zorunlu olan fizik tedaviden mahrum kalmaları sonucunu doğurmuştur.

Fizik tedavi hizmetlerinin durdurulması özellikle kas hastalıkları grubunda bulunanlarda yaşamsal düzeyde olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Engelliler olağan zamanlarda olduğu gibi pandemi koşullarında da işten ilk ıkarılanlar veya ücretsiz izne ayrılanlar olmuştur. Bu durum engellilerin temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve açlık sınırının altında bir yaşam sürmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Kamu kurumlarının boş kadroları doldurarak engelli personel çalıştırmak yükümlülüklerini yerine getirmemesi, engellilerin işsizliği konusunda devletin sorumluluğunu yerine getirmemesi anlamına gelmektedir.

Engellilerin açlık sınırı altındaki yaşam koşulları pandemiyle beraber toplumsal hayatın dışında kalmak olarak tanımlanan yoksunlaşma ve derin yoksulluk durumuna dnmştr.

Mekanların, bilginin ve sağlanan hizmetlerin erişilebilir olmaması engellilerin salgın karşısında risk altında ve savunmasız kalmalarına neden olmuştur.

Mekanların, kaldırımların, toplu taşıma araçlarının, alt-st geçitlerin vb. erişilebilir olmaması engellilerin bağımsız hareket etmelerini engellemiş ve başkalarından destek almak zorunda bırakmıştır. Başkalarından destek almak engellileri vir bulaşma ihtimaliyle karşı karşıya getirmiş ve engellerin sağlığını riske sokmuştur.

Özellikle sağlık konusunda ve özellikle anlık bilgilerin erişilebilir olmaması engellilerin bilgiye erişmesini ve salgına karşı önlemler almasını engellemiştir.

Bu durum da engellilerin sağlıklarını ve yaşam haklarını ihlal eden bir durum olmuştur.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme devletlere, engellilerin toplumsal hayata tam ve etkin katılımını sağlayacak tedbirleri alması konusunda sorumlu tutmuştur.

Bu nedenle, engellilerin pandemi sürecinde karşılaştıkları zorluklar kişisel sorun değil hak ihlalidir ve bu hak ihlallerinin ortadan kaldırılması da devletin sorumluluğundadır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmeyi TBMM'de onaylayarak, engelliliğinden dolayı engellilerin hak ihlallerine ve ayrımcı uygulamalara maruz kalmasının önleneceğini taahhüt etmiştir.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmenin **Risk Durumları ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar** başlıklı 11. maddesi gereği devletin insan hakları hukuku doğrultusunda pandemi sürecinde engellilere özgülenmiş politikalar geliştirmesi sorumluluğu bulunmaktadır.

Bu çerçevede, hükümet ve devletin diğer organlarının;

Salgınla ilgili bilgilerin engelliler için erişilebilir olmasını sağlamak,

Salgın dışındaki diğer sağlık hizmetlerinin kesintiye uğramasını engellemek ve bunun için “Temiz Hastane” uygulamasını başlatmak,

Engellilerin uzaktan eğitim hizmetlerine erişebilmesini sağlamak,

En kısa zamanda engelliler için yüz yüze eğitime geçmenin koşullarını oluşturmak,

Engellilerin işten çıkarılması ve ücretsiz izne ayrılmasını yasaklamak,

Engellilerin işsizlik sigortasından yararlanma koşullarını yeniden düzenlemek,

Engellilerin istihdamını artıracak politikalar geliştirmek ve bunun için “Destekli İstihdam Modelini” uygulamak, İş ve işyerlerinin engellilerin çalışmasına uygun şekilde erişilebilir olmasını sağlamak,

Gelirden yoksun engellilere ayni ve nakdi desteklerde bulunmak,

Temel insani ihtiyaçlar olan elektrik, su, doğalgaz gibi gereksinimleri pandemi süresince ücretsiz karşılamak,

Acil durum, salgın, afet mevzuatını engellilere özgülenmiş ve özel tedbirler alınmış şekilde yeniden düzenlenmek,

Engellilerin acil durum, afet, salgın gibi durumlara hazırlıklı olmalarını sağlayacak politikalar ve planlar oluşturmak

Pandemi sürecinde engellilerle ilgili alacağı tedbirlerin planlama ve uygulama aşamalarına engellileri ve engelli örgütlerini dahil etmek gibi temel ve öncelikli sorumlulukları bulunmaktadır.

Hükümet ve diğer devlet organları bu sorumluluklarını yerine getirirken engellilerin hak sahipleri, kendilerinin ise sorumlulukları olan merciler olduğu yaklaşımını benimsemeli ve engellilere yönelik ayrımcı, dışlayıcı ve rencide edici davranışlardan kaçınmalıdır.

COVID-19 PANDEMİSİNDE ENGELLİLERİN İNSAN HAKLARI

ALTI NOKTA KÖRLERE HİZMET VAKFI

Adres: Erzurum Mah. Dumlupınar Cad. Geçim Sokak No:21 Kurtuluş / ANKARA

Tel: 0312 363 77 45

Fax: 0312 362 20 91

e-posta: altinokta.vakif@hotmail.com

Web sitesi: <http://www.altinoktavakif.org.tr/>